

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים פלייים

ע"פ 8729/20

לפני: כבוד המשנה לנשיאה (בדימוס) נ' הנדל
כבוד השופטת ע' ברון
כבוד השופט ג' קרא

המערער: יוסף כהן

נגד

המשיבים: 1. מדינת ישראל
2. שמעון מיכלי
3. אוהד מיכלי
4. עודד מיכלי
5. מיכל מיכלי

ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי מרכז-לוד
מיום 09.11.2020 בת"פ 16-07-26271 שניתן על ידי כבוד
השופטת מ' ברנט

תאריך הישיבה: ב' בטבת התשפ"ב (06.12.2021)

בשם המערער: עו"ד אופיר סטרשנוב; עו"ד תהילה בינו;
עו"ד שירה מוהר

בשם המשיבה 1: עו"ד ענת גרינבאום

בשם שירות המבחן
למבוגרים:

גב' ברכה וייס

פסק-דין

המשנה לנשיאה (בדימוס) נ' הנדל:

הסוגיה המשפטית שניצבת במרכז תיק זה עניינה היקף החובה שמטילה העבירה של "הפקרה אחרי פגיעה" על נהג. המערער היה מעורב בתאונת דרכים. הוא עצר בזירת התאונה וראה כי כוחות בטחון והצלה נמצאים במקום, ובשלב מסוים המשיך בדרכו מבלי לגשת לאנשי משטרה. זהו רובד אחד של ההליך. רובד נוסף ועמוק יותר עוסק

בתפר שבין לשון חוק לתכליתו. ערכאה קמא, ובעקבותיה המדינה, ביקשו לפרש את עבירת ההפקרה בהתאם לתכליות שונות שלה שהוכרו בפסיקת בית המשפט. הקושי המרכזי בעמדה זו נעוץ בכך שלפרשנות זו אין זכר בלשון עבירת ההפקרה. קושי נוסף נוגע לתכליות ההסדר כפי שהוכרו בפסיקות שונות, שעמדו ביסוד הרשעת המערער. ברם, מקורה של הכרה זו הוא, ככל הנראה, בטעות שהשתרשה בעבר במספר פסקי דין. טענה זו חריפה היא, אך כפי שנראה – כך עולה מניתוח זהיר של השתלשלות פסקי הדין בסוגיה. נפנה לבאר את הדברים בהרחבה.

א. העובדות, פסק הדין והטענות

1. המערער הורשע לאחר שמיעת הוכחות בעבירה של הפקרה אחרי פגיעה, לפי סעיף 64א(ג) לפקודת התעבורה [נוסח חדש] ("הפקודה"). בנוסף לכך הורשע בעבירות של שיבוש מהלכי משפט והשמדת ראיה.

על פי העובדות שנקבעו בהכרעת הדין (ת"פ 26271-07-16, כב' השופטת מ' ברנט) – שאימצה את מרבית העובדות שפורטו בכתב האישום המתוקן – בשנת 2016 היה המערער מעורב בתאונת דרכים קטלנית, שהייתה "בלתי נמנעת" ושלא נגרמה באשמתו. במהלך נסיעתו בכביש 6 הוא פגע בהילה מיכלי נחמן ז"ל, שעמדה באותה עת על הכביש ועסקה בחילוץ והצלת בני משפחה מרכב המשפחה, שעמד בצדו השמאלי של הכביש ופלט עשן לאחר שנפגע בתאונה קודמת. כתוצאה מפגיעת רכבו של המערער נהרגה המנוחה. המערער חש כי רכבו פגע בעצם, עצר בצדו הימני של הכביש וחזר לאחור למקום התאונה. שם פגש שני עדי ראיה לתאונה ושוחח עמם, ובשלב זה הבין כי פגע במנוחה. הוא לא שיתף את העדים בכך שהוא זה שפגע בה. העדים הזמינו אמבולנס לזירה בנוכחותו של המערער. האחרון אף חצה את הכביש עד למקום עמידת רכבה של המנוחה, ונכח במקום התאונה בעת שהגיעו אליו סייר של כביש 6, כוחות מד"א ואיש משטרה בכיר. בסך הכל שהה המערער בזירה – לפי דו"ח האיתורן שהתקבל כראיה – 24 דקות, ועזב את הזירה כעשר דקות לאחר הגעת האמבולנס למקום ולאחר שהכביש כבר נחסם. בית המשפט המחוזי הוסיף וקבע כי המערער עזב את מקום התאונה הואיל וחוקרי המשטרה החלו לגבות עדויות, והוא היה מעוניין להסתיר את מעורבותו בתאונה. לאחר שעזב את זירת התאונה, נסע המערער לסוכנות רכב שבבעלותו וניקה את הרכב במטרה להעלים ראיות ולשבש את מהלכי המשפט. לאחר מכן נסע לתחנת משטרה ודיווח על כך שרכב אחר פגע ברכבו בעת שנסע בכביש 6.

עובדות אלה נקבעו לאחר שבית המשפט המחוזי שמע עדים רבים, ובהם גם עדי ראיה שהיו במקום התאונה ועדויות מומחים משני הצדדים. בעקבות קביעת מהימנות העדויות וניתוח מכלול הראיות, נדחתה גרסת המערער לפיה לא פגע כלל במנוחה ולא ניסה לשבש את החקירה, והוא הורשע, כאמור, בעבירות של הפקרה אחרי פגיעה, שיבוש מהלכי משפט והשמדת ראיה. ההרשעה בעבירת ההפקרה התבססה על שני נדבכים מרכזיים – עובדתי ומשפטי. הנדבך העובדתי הוא כי המערער לא נשאר במקום התאונה בעת שהחלו השוטרים לגבות עדויות מהנוכחים, ולא מסר לשוטרים את פרטיו וסיפר להם על היותו הנהג שמעורב בתאונה. הנדבך המשפטי הוא האופן שבו פירש בית המשפט המחוזי את עבירת ההפקרה. פרשנות זו התבססה על כך שלפי הפסיקה, עבירת ההפקרה לא נועדה רק להבטיח כי נפגע תאונה יזכה לעזרה המידית והאפקטיבית ביותר לאחר התאונה, אלא יש לה תכליות נוספות. לצד התכלית הראשונה והמרכזית של הושטת עזרה לנפגע, יש לעבירה עוד שתי תכליות נוספות, שכונו בפסיקה "תכליות משנה" או "מטרות משנה": אחת, עבירת ההפקרה נועדה גם למנוע מנהג מלהתחמק מאחריותו לתאונה. שנייה, אחת ממטרות העבירה היא להקל על יכולתן של רשויות אכיפת החוק לברר כיצד נגרמה התאונה ומי אחראי לה (ראו ע"פ 9628/09 שרעבי נ' מדינת ישראל, פסקה 12 (1.3.2012)). תכליות המשנה הן שהובילו את בית המשפט המחוזי לקבוע כי המערער עבר עבירת הפקרה בכך שלא סיפר לחוקרי המשטרה או לגורם אחר על מעורבותו בתאונה, עקב רצונו לחמוק מאחריות שהוא סבר שתוטל עליו.

בית המשפט המחוזי גזר על המערער עונש מאסר בפועל לתקופה של 15 חודשים, מאסר מותנה, פיצויים לבני משפחת המנוחה, ופסילה מלקבל או להחזיק רשיון נהיגה למשך 7 שנים. בהסכמת המדינה, ביצוע עונש המאסר עוכב עד להכרעה בערעור זה.

2. הערעור שלפנינו מופנה נגד הקביעות העובדתיות שנקבעו בהליך קמא, ובעיקר נגד המסקנה המשפטית לפיה ניתן להרשיע בעבירת ההפקרה על יסוד העובדות שנקבעו. הטענה המרכזית של המערער היא כי אין בסיס בלשון הפקודה להרשעה בעבירת ההפקרה, כאשר ההרשעה מבוססת אך ורק על כך שהנאשם לא מסר את פרטיו לחוקרי המשטרה ולא סיפר להם על מעורבותו בתאונה. לפי קו זה, העבירה שעובר אדם שלא מוסר את פרטיו לשוטר בזירת התאונה היא עבירה לפי תקנה 144(3) לתקנות התעבורה, התשכ"א-1961 ("התקנות"), שהעונש הקבוע לצידה הוא 2 שנות מאסר – לעומת העונש של 14 שנות מאסר הקבוע לצד עבירת ההפקרה שבה הורשע המערער. עוד טוען המערער כי עבירת ההפקרה לא נועדה לתכלית מעין זו, וכי לא ניתן להקיש מפסקי דין אחרים לענייננו. נטען גם כי החובה לדווח למשטרה על מעורבות בתאונה פוגעת בזכות לחסיון

מפני הפללה עצמית, כי לא התקיים במערער היסוד הנפשי הדרוש, וכי לא הוכח במידה הדרושה כי פעל לשבש את החקירה או אפילו כי הוא זה שפגע במנוחה. לבסוף טען המערער כי נוכח נסיבות המעשה והעושה – יש להקל בעונשו: לקצר את תקופת עונשי המאסר והפסילה שנגזרו עליו, ולהפחית את סכום הפיצויים שהושתו עליו.

המדינה, מנגד, סומכת ידיה על פסק דינו של בית המשפט המחוזי – לרבות מסקנותיו העובדתיות, והקביעות המשפטיות לעניין האחריות והעונש – אף כי טענותיה הועלו בנימה מסויגת יחסית. נטען כי אכן נוצר מעין פער בין לשון הפקודה ותכליתה ה"מוצהרת" של עבירת ההפקרה, כפי שעולה מלשונה ומהליכי החקיקה, ובין הפירוש הרחב שניתן לעבירה בפסיקה. בנסיבות אלה סבורה המדינה כי ראוי להמשיך ולפרש את העבירה באופן רחב, כפי שנהג בית המשפט בעבר, אולם המדינה הוסיפה כי "המקרה דנן, מחדד עד מאוד את גבולותיה של הדרישה 'לעצור' שבבסיס עבירת ההפקרה, שכן אין חולק כי המערער עצר והמתין עד הגעת כוחות ההצלה ואף כוחות המשטרה... [עם זאת, המערער] לא עמד בדרישות תכליות המשנה – קרי לא סייע למשטרה בחקירת נסיבות התאונה ולא לקח אחריות למעורבותו בתאונה – כפי שנקבעו בפסיקת בית משפט נכבד זה" (המבוא לעיקרי הטיעון מטעם המדינה). בנסיבות אלה הוסיפה המדינה כי "המשיבה תבקש מבית משפט נכבד זה להתוות, באופן דווקני, את גבולות הדרישה של חובת העצירה – האם עצירה משמעה שהיה במקום או שעצירה כוללת את החובה של המעורב בתאונה לסייע לגורמי האכיפה".

ב. דיון והכרעה

3. המערער העלה טענות רבות נגד ממצאי העובדה והמהימנות שנקבעו בהליך קמא. בנסיבות העניין לא מצאתי כי יש מקום לחרוג מן הכלל המושרש במשפטנו, לפיו לא בנקל תתערב ערכאת הערעור בממצאי המהימנות שמצאה הערכאה הראשונה ובקביעות העובדתיות שקבעה. פסק דינו של בית המשפט המחוזי מקיף, בהיר ומפורט. העדויות ויתר הראיות מנותחות בהרחבה, ומסקנותיו העובדתיות מנומקות, משכנעות ומבוססות גם על ממצאי מהימנות. אין אפוא כל מקום להתערב בהן. ניתן, אם כן, להגיע לעיקר – השאלה האם העובדות שנקבעו מבססות את העבירה של הפקרה אחרי פגיעה.

4. סעיף 64א לפקודת התעבורה קובע כך:

"(א) נוהג רכב המעורב בתאונה שבה נפגע אדם, אשר היה עליו לדעת כי בתאונה נפגע אדם או עשוי היה להיפגע אדם, ולא עצר

במקום התאונה, או קרוב לו ככל האפשר, כדי לעמוד על תוצאות התאונה ולהזעיק עזרה, דינו – מאסר שלוש שנים.

(ב) נוהג רכב המעורב בתאונה שבה נפגע אדם, ולא עצר במקום התאונה, או קרוב לו ככל האפשר, כדי לעמוד על תוצאות התאונה, או עצר כאמור ולא הזעיק עזרה, דינו – מאסר שבע שנים.

(ג) נוהג רכב המעורב בתאונה שבה נגרמה לאדם חבלה חמורה או שבה נהרג אדם, ולא עצר או לא הזעיק עזרה כאמור בסעיף קטן (ב), דינו – מאסר 14 שנים.

(ד) החליט בית המשפט להטיל על אדם עונש מאסר לפי סעיף קטן (ב) או (ג), לא ייתן עליו צו מבחן, אלא מטעמים מיוחדים שיירשמו, ולא יטיל עליו מאסר על-תנאי בין כעונש יחיד ובין כעונש נוסף.

(ה) בסעיף זה, "הזעיק עזרה" – הושיט עזרה מתאימה בהתאם לנסיבות המקרה ולמקום התאונה, ובכלל זה, בהתאם לנסיבות המקרה, הזעיק את גופי ההצלה המקצועיים הנחוצים למקום התאונה, המתין ליד הנפגע עד להגעתם, דאג למניעת כל נזק נוסף לנפגע ככל יכולתו והגיש לנפגע עזרה ראשונה אם ביכולתו להגישה על פי הכשרתו".

לענייננו רלוונטי סעיף (ג), שעוסק במקרה שבו נהג היה מעורב בתאונה שבה נפגע אדם וכתוצאה מן התאונה נחבל הנפגע חבלה חמורה או נהרג, כבמקורנו. הואיל והסעיף "שותק" ביחס ליסוד הנפשי של העבירה, מדובר בעבירת מחשבה פלילית, דהיינו נדרשת מודעות של הנאשם ליסוד העובדתי של העבירה. כך בשונה, למשל, מסעיף (א) של העבירה, שעוסק בנהג ש"היה עליו לדעת", כלומר יסוד נפשי של רשלנות (ראו סעיף 19 לחוק העונשין, התשל"ז-1977). סעיף (ג) מחייב את הנהג המעורב בתאונה, תוך הפניה לסעיף (ב), "לעצור במקום התאונה כדי לעמוד את תוצאותיה ולהזעיק עזרה". השאלה הפרשנית שמתעוררת בתיק זה היא האם הסעיף מחייב את נהג הרכב למסור לחוקרי המשטרה את פרטיו ולספר להם על מעורבותו בתאונה, גם במקרים שבהם פעל כראוי עד להגעת כוחות משטרה ורפואה. יוזכר כי לפי קביעותיו של בית המשפט המחוזי, עד לשלב שבו עזב המערער את מקום התאונה לא מיוחס פגם כלשהו למעשיו. לא נקבע כי היה עליו לפעול באופן אחר מכפי שנהג בעת ששהה במקום, ושהיה יכול להגיש סיוע נוסף שלא הוגש. מוקד הרשעתו מצוי בעזיבת זירת התאונה מבלי שמסר לחוקרי המשטרה את פרטיו וסיפר להם על מעורבותו בה.

5. ניתן להציג את השאלה המשפטית באופן הבא: האם החובה הקבועה בסעיף (ג) מכוונת כלפי הנפגע, או גם כלפי המשטרה? על מנת לתחום את המחלוקת, הסוגיה המשפטית היא האם סעיף 64א מחייב כי הנהג יחשוף את מעורבותו בתאונה בפני איש מרות. בל נשכח כי תקנה 144 לתקנות קובעת במפורש חובה כזו. אף על פי כן, המחלוקת בעלת משמעות, גם מעשית, לנוכח ההבדלים בעונשים בין התקנה ובין החוק, כמו גם הכתם המוסרי שנלווה להרשעה בעבירת ההפקרה. וכאן הגענו לסלע המחלוקת בתיק זה.

המערער אוחז בלשון. על פי גישה זו, אין בסיס במילות החוק לקביעה שהמערער היה חייב להציג את עצמו בפני אנשי המשטרה כנהג שהיה מעורב בתאונה. בית משפט קמא והמדינה בעקבותיו, לעומת זאת, אוחזים בתכליות העבירה. לפי גישתם, אחת מתכליות עבירת ההפקרה היא לאפשר לרשויות אכיפת החוק לברר כיצד נגרמה התאונה ומיהם האחראים לה. מחלוקת זו, שנסובה סביב סעיף 64א לפקודת התעבורה, רחבה ועמוקה יותר מגבולות הסעיף. מקובל בשיטתנו כי הפרשנות כוללת שני שלבים – לשונית ותכליתית. מה הקשר בין שני מרכיבים אלה? מהי האינטראקציה בין הבחינה הלשונית והבחינה התכליתית? האם הן שוות ערך, ובאיזו מידה – אם בכלל – האחת תלויה בשנייה? לשם מתן תשובות לשאלה הרחבה ולשאלה הנקודתית ביחס לסעיף 64א לפקודה, נדון בשני המושגים. נפתח בלשון, ואין זו בחירה מקרית.

ג. גבולות הלשון בדין הפלילי

6. בפתח הדברים נקדים מספר מילים על פרשנות לשונית ופרשנות תכליתית בפלילים.

כלל מושרש בשיטתנו הפרשנית הוא כי "גבול הפרשנות הוא גבול הלשון" (ע"א 1900/96 טלמצי'ו נ' האפורופוס הכללי, פ"ד נג(2) 817, 827 (1999)). "הכלל הבסיסי הראשון, הוא כלל הלשון, על-פיו על הפרשן ליתן ללשון הטקסט – ואם הטקסט הוא חוק, ללשון החוק – אך אותה משמעות שהוא יכול לשאת מבחינה לשונית" (אהרן ברק פרשנות במשפט – כרך שני: פרשנות החקיקה 81 (1993)). "אמת, טקסט אינו מבצר הנכבש על-ידי מילון, אך לטקסט יש חומות שמעבר להן אין לו כל מובן" (אהרן ברק פרשנות תכליתית במשפט 147 (2003)). התהליך הפרשני אינו מסתיים בבחינת הלשון, אך הוא מתחיל בה. כדי להכתיר הליך כ"פרשנות" עליו לצאת מנקודת המוצא הטקסטואלית, אחרת לא מדובר כלל בפרשנות. דברים אלה אמורים ביתר שאת עת עסקינן בפירושו של עבירות פליליות. הסעיף הראשון בחוק העונשין קובע כי "אין עבירה ואין עונש עליה אלא אם כן נקבעו בחוק או על-פיו". כאשר "פירוש" של עבירה אינו מצוי בתחום לשונה, הרי שהפירוש אינו נזכר כלל בחוק. זהו חלק מ"עקרון החוקיות". העבירה – ולו עבירה מוצדקת מאין כמותה שתואמת לתכלית החוק – נוצרת בידי הפרשן ולא בידי המחוקק, בסתירה לכלל המחייב ענישה על פי החוק בלבד. ונבהיר כי אין דומה פרשנות ש"ממציאה" עבירה לפרשנות שמגדירה מהי עבירה מסוימת.

יש להדגיש כי ל"פרשנות התכליתית" – פנייה לתכלית החוק על מנת לקבוע את פירושו – שמור מקום של כבוד בשיטתנו, לרבות המשפט הפלילי. יש שאף נתון לה כתר הבכורה. הדגשה זו חשובה, שכן לעיתים נשמעת הטענה שפרשנות תכליתית מנוגדת לדין הפלילי; כי על בית המשפט להכריע בסוגיות פרשניות לפי שיקולים טקסטואליים בלבד; וכי הפרשנות התכליתית היא פיתוח פסיקתי שמנוגד לחוק העונשין ומוביל לעבירות שהן פרי רוחו של הפרשן ולא יציר החוק. התשובה לכך מפורשת בחוק העונשין עצמו. בסעיף 34כא, שכותרתו "פרשנות", קבע המחוקק כי "ניתן דין לפירושים סבירים אחדים לפי תכליתו, יוכרע הענין לפי הפירוש המקל ביותר עם מי שאמור לשאת באחריות פלילית לפי אותו דין". סעיף זה מלמדנו לא רק פרק בהלכות משפט פלילי, אלא גם פרקים בהלכות תורת המשפט הפלילי. ראשית, יש הכרה בכך שלשון החוק יכולה לפתוח את הפתח למספר פרשנויות אפשריות. שנית, הבחירה בפרשנות הקובעת אינה מוכרעת לפי אמת המידה של "הפירוש הלשוני הסביר ביותר". שלישית, אמת מידה רלוונטית להכרעה היא תכלית הסעיף. רביעית, אם הדין ניתן לפירוש סביר מסוים בראי תכליתו, וגם לפירוש אחר שאינו סביר בראי התכלית – כוחו של הראשון גובר גם אם מבחינה לשונית שני הפירושים אפשריים או סבירים. זהו כוחה המכריע של תכלית החוק. חמישית, אם הלשון פותחת פתח למספר פרשנויות, וכל הפירושים סבירים באותה מידה מבחינת תכלית החקיקה – יש לפרש את הסעיף לפי הפירוש שמקל עם הנאשם.

נוסיף מילת אזהרה: הנסיון המשפטי מלמד שבמסגרת הכרעות דין לא מעטות שבהן יש מחלוקת בין שופטים – ואף בבית משפט זה – השופט או ההרכב עשויים להעדיף פרשנות מחמירה בדרך בחינת המונח "סבירות" ו"תכלית" העבירה. נודה באמת: אין פסקי דין רבים שבהם שופט קבע "אפשר כך ואפשר כך, ולכן אבחר בדין המקל". הסיבה לכך היא שהמשפט הפלילי מורכב. אין הוא מסתפק בהכרעות חד ממדיות. כך עולה מסעיף 34כא לחוק העונשין שהובא לעיל. לדין הפלילי תכליות שונות, לרבות לוחמה נגד ביצוען של עבירות בתחומים שונים. אסתפק בשלוש הערות בהקשר זה. אחת, הסעיף קובע כלל הכרעה לטובת הנאשם, ובמקרה המתאים יש ליישם זאת (ראו למשל בש"פ 4206/16 מדינת ישראל נ' טחימר, פסקה 5(ב) לחוות דעתי (3.11.2016)); בש"פ 977/19 מדינת ישראל נ' אבו כף, פסקה 9 לחוות דעתי (4.9.2019) ע"פ 3583/20 פלוני נ' מדינת ישראל (9.11.2020)). שנייה, על בית המשפט להיזהר בעת בחינת התכלית. עליו לעגן את מסקנתו בנימוקים "חיצוניים" לעצם עמדתו, כגון לשון הסעיף, סעיפים אחרים ב"שכונה" של סעיף העבירה, דברי ההסבר להצעת החוק, פסיקה ועוד (ראו בע"מ 7628/17 פלוני נ' פלונית, פסקה 10 לחוות דעתי (22.9.2019); בג"ץ 7803/06 אבו ערפה נ' שר הפנים, פסקה 6 לחוות דעתי (13.9.2017)). לשון אחר, קביעת התכלית אינה עמדה סובייקטיבית מובהקת. על בית המשפט לשכנע באמצעות מדדים אובייקטיביים.

שלישית, יש עבירות שבהן לשון העבירה עשויה לדרוש הצטברות של מעשים, כגון בעבירות של הטרדה או התעללות. ההבדל הוא שאיסורים אלה עשויים לבוא לעולם, לעיתים, רק בהתקיים התנהגות חוזרת ונשנית. אך האיסור המפורש בלשון החוק הינו בנמצא.

לסיכום נקודה זו, ניתן לראות כי רב משקל תכלית החוק בעת התהליך הפרשני. היא זו שעשויה להכריע בעת שנוצרת מחלוקת פרשנית. אך זאת יש להדגיש: מחלוקת פרשנית נוצרת מלכתחילה רק אם הלשון מאפשרת לפרש את החוק במספר דרכים. רק אז ניתן להמשיך ולהכריע בין הפרשנויות הלשוניות האפשריות באמצעות בחינת התכלית. הלשון היא השער, שיכול להיות רחב ויכול להיות צר, אך לעולם יש לעבור בו בשלב הראשון. עד כאן ההקדמה, והדברים אינם בגדר חידוש. לא נצרכנו לאמרם אלא מפני שלעיתים כוחה של התכלית בעת פירוש החוק כה מושך, עד שמשתכחים מושכלות ראשונים ויש לשוב ולהציבם במרכז הבמה. למעשה, זהו פן חשוב של עקרון החוקיות בפלילים: אין עונשין אלא אם כן מזהירים (ראו סעיף 1 לחוק העונשין). הדין חייב להזהיר, לא ברמז ולא רק באמצעות התכלית, אלא בראש ובראשונה באמצעות הלשון.

7. עבירת ההפקרה מטילה, לפי לשונה, שתי חובות על נהג רכב. ראשית, מוטלת עליו החובה לעצור במקום התאונה (או קרוב לו ככל האפשר) כדי לעמוד על תוצאותיה. שנית, חובה עליו להזעיק עזרה. מהסעיף עולה כי החובות "מצטברות", ולפיכך די בכך שמעשיו של נאשם אינם עומדים באחת משתי הדרישות. האם ניתן לומר, מבחינה לשונית, כי המערער הפר אחת מן החובות? בית המשפט המחוזי לא דן בלשון הפקודה. נקודת ההתחלה והסיום של הדיון הפרשני, לאחר הצגת טענות הצדדים וציטוט הסעיף, הייתה זו: "מצאתי לקבוע כבר בפתח הכרעת הדין כי המסגרת הנורמטיבית לדיון שבפנינו הינה פרשנותו המרחיבה של בית המשפט העליון לעבירת ההפקרה" (פסקה 17 לפסק הדין. ההדגשה במקור). לאחר מכן פנה בית המשפט המחוזי לעסוק בקביעת העובדות, מבלי לשוב לניתוח העבירה מבחינה לשונית או תכליתית.

גם המדינה לא הציגה קו פרשני ברור בכל הנוגע ללשון הפקודה, אלא פנתה כמעט באופן בלעדי לתכליתה. כך, למשל, נאמר בעיקרי הטיעון מטעם המדינה במסגרת הפרק שכותרתו "עבירת ההפקרה – לשון החוק ודברי ההסבר לחוק":

"מלשון החוק הדווקני, כמו גם מדברי ההסבר לחוק, עולה לכאורה כי התכלית העיקרית העומדת בבסיס עבירת ההפקרה הינה תכלית של הגשת עזרה, הפגיעות של הנפגע והחובה המוסרית הקיימת להושיט לו עזרה. עם זאת, וכפי שיפורט להלן, פסיקת בית משפט

נכבד זה, הרחיבה מאוד את התכליות העומדות בבסיס העבירה והוסיפה את תכליות המשנה" (פסקה 32 לעיקרי הטיעון מטעם המדינה).

במילים אחרות, טענת המדינה היא כי לשון הפקודה אינה עולה בקנה אחד עם הפרשנות שניתנה לעבירה בבית המשפט המחוזי. פרשנות זו מבוססת רק על "תכליות המשנה" של הסעיף ולא על לשונו. באופן דומה ציינה באת כוח המדינה בדיון בעל פה: "עיקרי הטיעון מדברים בעד עצמם. הם אומרים שמקובל עלינו שהדבר לא מופיע בלשון החוק. גם מדברי ההסבר לא מצאנו את התימוכין לזה" (עמוד 7 לפרוטוקול הדיון). המדינה מכירה אפוא במפורש בכך שעמדתה אינה מופיעה בלשון החוק. לצד זאת – ובסתירה מסוימת לאמור עד כה – הוסיפה המדינה וטענה בחצי פה, בעיקרי הטיעון ובדיון בעל פה, כי עמדתה יכולה לעלות בקנה אחד גם עם לשון הפקודה. נפנה אפוא לבחינת הדברים.

8. עצירה ועמידה על תוצאות התאונה. קו אחד שהציגה המדינה הוא כי חובת העצירה "הינה בעלת משמעות מהותית... ולא עצירה טכנית, קינטית גרידא" וכי ניתן לקרוא את חובת העצירה ככוללת גם שיתוף פעולה עם חקירת התאונה בידי המשטרה (סעיף 25 לעיקרי הטיעון מטעם המדינה; עמוד 5 לפרוטוקול הדיון). לאמור, ניתן לפרש את המונח "עצירה" מבחינה לשונית כמטיל חובה על הנהג לפנות לחוקרי המשטרה ולספר להם על מעורבותו בתאונה.

ניתן להסכים לכך שמבחינה לשונית "עצירה" היא לאו דווקא "טכנית" או "קינטית" (דהיינו עצירה לשם עצירה, שאינה מלוות בכל פעולה נוספת), אלא נדרשת עצירה בעלת זיקה לתאונה ולנפגע. אך רב המרחק בין מסקנה זו והקביעה שהדיבר "עצירה כדי לעמוד על תוצאות התאונה" יכול להתפרש גם כחובה למסור מידע לחוקרי המשטרה. סבורני כי גם במאמץ לא ניתן לפרש את הלשון שבה בחר המחוקק כדרישה פוזיטיבית לשתף פעולה עם חקירת המקרה לאחר הגעת כל הכוחות לזירה וביצוע הפעולות הנדרשות. הלשון דורשת לעצור, להתבונן ולתת את הדעת – ולא לבצע פעולות שונות. דברים אלה מתיישבים היטב גם עם תכלית דרישת העצירה. העצירה נועדה, בראש ובראשונה, להכשיר את הקרקע להמשך הסיוע ולבדוק את השטח. המחוקק בוודאי ביקש למנוע מצב שבו הנהג המעורב ימשיך בנסיעה מבלי לברר את המצב ומבלי לסייע, אך הוא שלל גם הסתפקות בשיחת טלפון לכוחות ההצלה תוך כדי המשך הנסיעה. הנהג המעורב בתאונה הוא הגורם הראשון שיכול להגיש עזרה, והעצירה גופא היא השלב הראשון בדרך להושטת עזרה אפקטיבית. עצירה מאפשרת, באופן פוטנציאלי, לבצע פעולות מיידיות כגון הצבת "משולש" וחסימת נתיב התאונה כדי למנוע תאונה נוספת.

בנוסף לכך מדובר בדרישה מוסרית בסיסית. במקרא מופיע הציווי "לא תוכל להתעלם" ביחס למי שמוצא אבידה של חברו (דברים כב, ג), ועל אחת כמה וכמה מוטלת חובה כזו במשפט העברי על נהג שפגע באדם – "אבידת הגוף" שחמורה בהרבה מ"אבידת הממון". מעניין כי במסגרת המשפט העברי נלמדת המצווה שמוטלת על הרופא לרפא חולה ממצוות "השבת אבידה" – השבת הגוף החולה למצבו הבריא (תלמוד בבלי, סנהדרין עג, ע"ב; פירוש המשניות לרמב"ם, נדרים ד, ד). לשם מתן סיוע על הנהג המעורב לעצור, להתכונן ולהתעניין. ואולם רב המרחק בין חובה זו לחובה לשתף פעולה עם גורמי החקירה לאחר מכן, מבחינה לשונית ומבחינה תכליתית.

כך בכלל וכך בפרט, במקרה שלפנינו. לפי הממצאים העובדתיים שנקבעו, המערער לא הבין בעת הפגיעה במנוחה כי פגע באדם. הוא עצר את רכבו בצד ימין של הכביש מיד לאחר שהרגיש שפגע בעצם כלשהו ושב ברגל למקום הפגיעה. רק לאחר ששוחח עם שני עדים לתאונה הבין שפגע באדם. הוא שהה בזירה במשך 24 דקות. לפי הממצאים שנקבעו בהליך קמא, בפרק זמן זה חצה את הכביש והגיע לצידו השמאלי, למקום עמידת רכבה של המנוחה. בנוסף לכך נכח במעמד הזעקת גורמי הצלה לזירה, והיה בזירת התאונה בעת שהגיעו לזירה כוחות מד"א, אנשי משטרה וסייר של כביש 6 ש"תיפעל" את האירוע וחסם את נתיב התנועה שבו ארעה התאונה. הנאשם עזב את מקום התאונה כעשר דקות לאחר הגעת האמבולנס וכמעט עשרים דקות לאחר הגעת סייר כביש 6, בעת שהחלה המשטרה בגביית עדויות ועל רקע רצונו להסתיר את מעורבותו בתאונה (ראו פסקאות 54, 59, 62 להכרעת הדין). עניינו הרואות כי לא מדובר בעצירה "קינטית" – קצרה או רגעית גרידא. אף לא מדובר בעצירה לשם תיקון הרכב או כדי לבצע פעולה כלשהי. העצירה הייתה ארוכה ו"תכליתית". במהלכה המערער "עמד על תוצאות התאונה": הוא ניגש למקום התאונה, שוחח עם העדים, ונכח במקום בעת שהוזעקו ושהגיעו כוחות הצלה משלושה סוגים, ש"בודדו" את הזירה והגישו טיפול רפואי. לא ניתן אפוא לומר כי המערער לא עצר כדי לעמוד על תוצאות התאונה, או כי עצירתו לאו עצירה היא.

9. הזעקת עזרה. החובה השנייה שמוטלת על נהג שמעורב בתאונה, לאחר עצירת הרכב ועמידה על תוצאותיה, היא הזעקת עזרה. סעיף 64א(ה) מגדיר כי "בסעיף זה, 'הזעיק עזרה' – הושיט עזרה מתאימה בהתאם לנסיבות המקרה ולמקום התאונה, ובכלל זה, בהתאם לנסיבות המקרה, הזעיק את גופי הצלה המקצועיים הנחוצים למקום התאונה, המתין ליד הנפגע עד להגעתם, דאג למניעת כל נזק נוסף לנפגע ככל יכולתו והגיש לנפגע עזרה ראשונה אם ביכולתו להגישה על פי הכשרתו". המדינה טענה, גם אם בהיסוס, כי יתכן שניתן לפרש את המונח "עזרה" ככולל, מבחינה לשונית, גם חובה

לשתף פעולה עם חוקרי המשטרה (עיקרי הטיעון מטעם המדינה, פסקה 44). איני רואה את הבסיס לעמדה זו.

הפסיקה פירשה את הדיבר "עזרה" באופן רחב יחסית. נפסק, לדוגמא, שנהג שנמלט מזירת התאונה מיד עם הגעתם של כוחות רפואה, מבלי לבצע כל פעולת סיוע, אינו פטור בהכרח מאחריות בעבירת ההפקרה. הטעם שניתן לכך בפסיקה הוא שבשלב ראשוני זה יתכן שעדיין בכוחו לסייע בטיפול בנפגעים (ראו סקירת הפסיקה להלן בפרק ג). פרשנות כזו מתיישבת עם הלשון הרחבה של הסעיף – "עזרה" – שיכולה לכלול כל פעולה שעשויה לסייע לנפגע התאונה או לכוחות ההצלה. ניתן ללמוד זאת גם מהגדרת עזרה "בהתאם לנסיבות המקרה ולמקום התאונה", ומכך שהזעקת גופי ההצלה וסיוע רפואי לסוגיו הן רק דוגמאות בלתי ממצות לעזרה שיש להושיט. כך עולה גם מהדיונים שנערכו בוועדת החוקה, חוק ומשפט לקראת חקיקת תיקון 101 לפקודה. לדוגמא, עו"ד אפרת חקאק, מטעם הייעוץ המשפטי של הוועדה, ציינה כי "הצענו נוסח ל'הזעיק עזרה'... כתבנו: בהתאם לנסיבות המקרה ומקום התאונה, הזעיק עזרה מתאימה ובמיוחד – הזעיק למקום התאונה את שירותי ההצלה המקצועיים הנחוצים על פי נסיבות המקרה ובין השאר, אמבולנס, משטרה ומכבי אש" (פרוטוקול ישיבה מס' 408 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-18, 24.6.2011). התפיסה הפשוטה היא כי הלשון "עזרה" כוללת יותר מאשר המתנה עד לשנייה שבה מגיע האמבולנס הראשון לשטח. לעיתים יש לעזור לצוות האמבולנס. לעיתים יהיה צורך לקרוא גם למכבי אש ולמשטרה ולהמתין להגעתם. גם אם נראה בפרשנות כזו משום "הרחבה" של הלשון "עזרה", יש לכך בסיס לשוני בפקודה. טול לדוגמא מקרה שבו נהג גרם להתהפכות אוטובוס ונפגעו נוסעים רבים. במצב זה, עצם הגעת אופנוען "איחוד והצלה" לעזור לנפגעים אינה פוטרת את הנהג המעורב מדרישת העזרה. הדוגמא פשוטה, אך היא מצביעה על כך שיש לבחון לא רק מה עשה הנהג, אלא גם "מתי עשה", והאם המתין כדי לברר את יכולתו לעזור. הדגש בדרישת העזרה מצוי בנפגעי התאונה, וזאת בהתאם לנסיבות המקרה.

שונה המצב ביחס לחובה למסור פרטים על אודות התאונה לחוקרי המשטרה תוך הזדהות של הנהג כגורם שמעורב בתאונה. "הזעקת עזרה" ו"הושטת עזרה" דרש המחוקק, ולא "חקירה" או "מסירת מידע". שתי אפשרויות אחרונות אלה אינן בגדר "עזרה" אף לא בדוחק, אף לא כ"עוגן" גרידא. העזרה שבה מדובר היא עזרה במניעת נזק לנפגע התאונה, ולא עזרה לרשויות החקירה בפענוח האירוע. כך עולה גם מהלשון "להזעיק", שאינה מתאימה למסירת מידע בחקירה; מהגדרת העזרה הנדרשת כתלויה בנסיבות ומקום – בשונה מחובה למסור מידע לחוקרים שאינה תלויה בנסיבות ומקום; ומהדוגמאות שנתן המחוקק – הזעקת גופי ההצלה המקצועיים, המתנה ליד הנפגע עד

להגעת גופי ההצלה, דאגה למניעת נזק נוסף לנפגע והגשת עזרה ראשונה בהתאם ליכולת ולצורך בכך.

10. סיכומו של חלק זה: לשון סעיף 64א לפקודה אינה נושאת, ולו בדוחק, חובה עצמאית של נאשם למסור לגופי החקירה מידע על מעורבותו בתאונה. וכאן נפנה לתכלית. כפי שצוין לעיל, התכלית אינה מנותקת מהלשון, אלא כרוכה בה ונובעת ממנה. התכלית עשויה להיות רחבה מהלשון, אבל זהו הבסיס שעליו ניצבת האחרונה. אם תרצו – הלשון היא אחת מהדרכים לבחון מהי תכלית החוק.

וכך בענייננו. הלשון מתייחסת ל"עצירה" ול"הזעקת עזרה". מה תכלית הוראות אלה? אף ניתן לשאול: במיוחד בהנחה שהנהג אינו אשם בתאונה, מדוע עליו לעזור על פי דין (להבדיל מהמוסר) – דרישה שאינה מופנית כלפי נהג אחר שעובר במקום באותו זמן מבלי שהיה מעורב בתאונה ופגע במאן דהו? במובן רחב יותר, עסקינן בחובת הצלה. המשפט הכללי התקשה ליצור חובת הצלה כאשר אין חובה עצמאית על פי דין להציל או לסייע בהצלה, למשל אם מדובר בהורה וילדו או במציל בבריכה ואדם שטובע בה. במשפט העברי המצב שונה. התורה קבעה את החובה "לא תעמוד על דם רעך" (פרשת "קדושים" – ויקרא יט, טז). חובה זו אף זכתה לאימוץ מסוים במשפט הישראלי (ראו חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח-1998). ברם, גם במדינות דמוקרטיות שאינן מכירות בחובה להציל "זר טהור", נוצרו "איים" עצמאיים של חובות הצלה. כך, למשל, ניתן למצוא חובת הצלה בדין הימי, וכך גם בנושא הקרוב לענייננו – בין נהגים המעורבים בתאונה. הדין הישראלי קובע שנהג שמעורב בתאונה חייב לסייע לנפגע. זוהי חובת הצלה מיוחדת, שנובעת, בין היתר, מכך שיתכן כי תאונה תתרחש בלילה, ללא נוכחות עדים, ואילו הצורך להציל הוא מידי. לא מדובר בחידוש ישראלי. לשון החוק מלמדת כי זוהי תכלית החוק. כך על פי הלשון (ראו בהרחבה ניל הנדל "חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח-1998: השראה ומציאות מחקרי משפט טז 229 (2001)).

ניתן היה לסיים את הדיון בעבירת ההפקרה בנקודה זו, תוך זיכוי המערער ממנה. ברם, וכדי להעמיד פסיקה על מכונה, נעמוד בחלק הבא על השאלה האם יש בסיס לעמדה שעבירת ההפקרה אכן נועדה גם לשם הגשמת תכליות נוספות – "תכליות המשנה" – מעבר לתכלית של סיוע לשמירה על בריאותו וגופו של נפגע התאונה. כפי שיובהר, לטעמי מדובר בעמדה שאינה מבוססת כהלכה. אפשר לומר כי יתרון נלווה, במקרים רבים שבהם נהג עוצר להושיט עזרה, הוא הגשמתן של תכליות נוספות מלבד הצלת הנפגע. אך יש פער בין תוצאה נלווית ובין חובה לפעול בצורה מסוימת, וזאת כאשר פרט

להזדהות בפני שוטר כנהג שמעורב בתאונה מילא הנהג אחר חובותיו לפי סעיף 64א לפקודה.

ד. תכליות עבירת ההפקרה

11. הבסיס לפרשנות שניתנה לעבירת ההפקרה בבית המשפט המחוזי הוא פסיקת בית המשפט העליון בעניין תכליות העבירה. אין כל ספק כי התכלית המרכזית של עבירת ההפקרה היא מתן הסיוע המהיר והאפקטיבי ביותר לנפגע בתאונת דרכים. מנקודת מבטו של הנפגע מבטאת תכלית זו את האינטרס שלו בהטבת מצבו במידת האפשר. מנקודת מבטו של הנהג המעורב יש דגש גם בסולידריות אנושית בסיסית, ובחובה המוסרית – שאומצה כנורמה משפטית מחייבת – המוטלת על מי שהיה מעורב בתאונה לסייע ליתר המעורבים כפי יכולתו. אלא שלצד תכלית זו, קבע בית המשפט שלעבירת ההפקרה יש שתי "תכליות משנה" נוספות:

"עבירת ההפקרה משרתת מטרה מרכזית אחת, ולצידה שתי מטרות-משנה:

(א) המטרה הראשונה – העבירה מבטיחה כי תינתן עזרה מיידית לנפגע בתאונה, וזאת על-מנת לשמור על גופו ועל חייו של הנפגע.

(ב) מטרות המשנה –

(1) העבירה מכוונת למנוע מנהג מלהתחמק מאחריותו לתאונה.
 (2) עבירת ההפקרה מקלה על יכולתן של רשויות אכיפת החוק לברר כיצד נגרמה תאונת הדרכים ומי אחראי לה" (ע"פ 9628/09 שרעבי נ' מדינת ישראל, פסקה 12 (1.3.2012)).

להלן יכוננו יחד שלוש התכליות, לשם הנוחות, "התכלית המשולשת". אמרנו לעיל כי בלשון הפקודה אין אפילו רמז לשתי תכליות המשנה שיוחסו לעבירת ההפקרה בפסיקה. ניתן אפוא לתהות מה הוביל את בית המשפט לקביעת התכלית המשולשת. לשם חידוד הדברים, נצטט את דברי המדינה בעניין זה:

"המשיבה תקדים ותבהיר כי ערה היא לקשיים השונים העולים מקביעת תכליות המשנה לעבירת ההפקרה. כך, בין היתר, העובדה כי תכליות המשנה לא עוגנו בצורה מפורשת בחוק; לא אוזכרו בדברי ההסבר לפקודה ולתיקון לה; לחפיפה בין עבירת ההפקרה להוראות חיקוק אחרות והעיקרית שבהן תקנה 144; וכן נוכח העובדה כי תכליות המשנה המתוארות, הייחודיות אך לעבירת ההפקרה – יוצרות אנומליה אל מול כלל העבירות האחרות..." (סעיף 45 לעיקרי הטיעון מטעם המדינה).

תכליות המשנה לא נזכרות אפוא בחוק, בדברי ההסבר או בהליכי החקיקה, ואינן מתיישבות עם מכלול דברי החקיקה הרלוונטיים. מקורן, על פי התשובה שהציעה

המדינה לתמיהה שצוטטה, הוא פסיקת בית המשפט. אולם הדרא קושיא לדוכתא: מדוע הכיר בית המשפט באותן תכליות מלכתחילה, אם אין להן זכר במקורות רלוונטיים אחרים והן מצויות במתח עם דברי חקיקה שונים? ואפשר להוסיף ולשאל שאלות נוספות. מהו, למשל, ההבדל בין שתי תכליות המשנה? האם התכלית של מניעת נהג מהתחמקות אינה נבלעת בתכלית של חקירת התאונה ובירור זהותו של האחראי לה? כדי לענות על כל השאלות, עלינו לשוב לפסקי הדין הספורים שבהם התייחס בית המשפט לתכליות המשנה, ולבצע "הנדסה חוזרת" של ההתייחסות אליהן. לכך נפנה כעת.

12. בחינת רשת האסמכתאות שהוזכרו בפסקי הדין הרלוונטיים לענייננו מובילה בסופו של דבר – או בראשיתו של דבר – למאמרו של פרופ' ש"ז פלר "חובות נוהג כלי-רכב כלפי נפגע בתאונת דרכים" משפטים ו 451 (1976)). במאמר זה עוסק פרופ' פלר, בין השאר, במספר דברי חקיקה שמטילים על נהג המעורב בתאונת דרכים חובה לעצור את רכבו במקום התאונה. במהלך הדיון מציג פרופ' פלר את התכלית המשולשת. זוהי הפעם הראשונה שהתכלית המשולשת מוצגת – בצורה זו – בפני המשפטן הישראלי. פרופ' פלר דן בשלוש מטרות אפשריות לחובת העצירה במקום התאונה: אחת, העצירה מאפשרת לחקור ולקבוע את נסיבות התאונה. שנייה, היא מאפשרת לזהות את הרכב שהיה מעורב בתאונה, את מי שנהג בו ואת בעליו. שלישית, עצירה במטרה לעמוד על תוצאות התאונה ולהגיש עזרה לנפגע. פרופ' פלר מוסיף ומשייך את דברי החקיקה השונים שמטילים חובת עצירה לשלוש המטרות שהוצגו. עבירת ההפקרה הקבועה בסעיף 64א לחוק העונשין משוייכת במסגרת חלוקה זו אך ורק למטרה האחרונה – עצירה לשם עמידה על תוצאות התאונה והושטת עזרה. שתי המטרות האחרות – חקירת התאונה וזיהוי הנהג המעורב – מיוחסות לדברי חקיקה אחרים: תקנה 144(א) לתקנות וסעיף 62(7) לפקודה (שם, עמודים 455-460). גם דברי חקיקה אלה מטילים חובת עצירה לאחר תאונה, אולם העונש בגין הפרת חובות אלה קל בהרבה מהעונש בגין אי-עצירה במסגרת עבירת ההפקרה לפי סעיף 64א לפקודה – עד שנתיים מאסר.

זהו אפוא המקור לתכלית המשולשת שהשתרשה בפסיקה. ויושם אל לב כי לא כל שלוש התכליות מיוחסות לעבירת ההפקרה לפי סעיף 64א לפקודה, אלא רק התכלית של עמידה על תוצאות התאונה וסיוע לנפגע. אגב, הזכרנו קודם את הקושי להבין את היחס בין שתי תכליות המשנה כפי שהן מופיעות כיום בפסיקה. במאמרו של פרופ' פלר, לעומת זאת, מוצגת ההבחנה ביניהן בבהירות רבה. תכלית המשנה שעניינה עצירה לשם חקירת וקביעת נסיבות התאונה (הקבועה בתקנה 144 לתקנות) פירושה "להקפיא, ככל האפשר, את הפוזיציה של הרכב בשעת התאונה, כדי לאפשר את חקירת נסיבות אירוע התאונה" (שם, עמוד 456). המטרה היא להבין כיצד בדיוק התרחשה התאונה בפועל,

לשם קביעת האשם בתאונה. בשונה מכך, התכלית שעניינה זיהוי נהג הרכב (סעיף 62(7) לפקודה) מטילה על הנהג חובת עצירה כדי "לאפשר לקבוע בדיוק את שמו ומענו של הנהג, את שמו ומענו של בעל הרכב... ואת כל פרטי הזיהוי של הרכב עצמו. לכן, הדגש כבר אינו על העצירה במקום התאונה ועל האיסור להזיז את הרכב, אלא על האנשים והחפצים בעלי הזיקה לתאונה" (שם). נתונים אלה חשובים, למשל, גם במסגרת ניהול התביעות האזרחיות. ההבדל בין התכליות ברור עתה. הוא נעוץ בכך שכל תכלית מאפיינת דבר חקיקה אחר בעל מטרה שונה. האחד – תקנה 144 – נועד לסייע לחוקרים להבין מה היה מיקום כל אחד מכלי הרכב בעת התאונה. השני – סעיף 62(7) – נועד לאפשר זיהוי של הגורמים הרלוונטיים להליכים המשפטיים, בלי קשר הכרחי לאופן המדויק של גרימת התאונה. זהו המקור להבחנה בין שתי תכליות המשנה.

בהערת אגב יצוין כי מעט לפני פרסום מאמרו של פרופ' פלר, התפרסם מאמר שעסק בנושאים דומים: השופט דן ביין "בעיות יסוד בעבירות של פגע וברח" עיוני משפט ד 522 (1975). במאמר מבחין השופט ביין בין מספר מטרות או אינטרסים ציבוריים שעומדים בבסיס מקבץ דברי החקיקה הקובעים חובת עצירה לאחר תאונה: האינטרס של שמירת החיים או הבריאות של הנפגע, סיוע לחקירה המשטרתית, הבהרת נסיבות התאונה לשם היכולת לנהל הליכים אזרחיים בקשר לתאונה, והאינטרס של המעורבים בתאונה שלא תוטל עליהם אחריות פלילית ללא הצדקה. בדומה לפרופ' פלר, גם השופט ביין משייך את עבירת ההפקרה הקבועה בסעיף 64א לפקודה אך ורק לאינטרס של שמירה על החיים או הבריאות. את יתר התכליות נועדו להגשים דברי חקיקה אחרים כגון תקנה 144(א) לתקנות וסעיף 62(7) לפקודה. כך – ולא כקביעת חלק מפסקי הדין שיובאו בהמשך.

13. הפעם הראשונה שבה מוזכרת התכלית המשולשת בפסיקת בית המשפט היא בשנת 1989. בע"פ 66/88 מדינת ישראל נ' אפרתי, פ"ד מג(1) 847 (1989) דן בית המשפט בעבירת ההפקרה. בפסק הדין מוזכר כי פרופ' פלר מצא "מטרה מיוחדת משלה לכל אחת מן החובות לעצור במקום התאונה", ולאחר מכן מצוטטים דבריו של פרופ' פלר לפיהם עבירת ההפקרה נועדה לחייב את הנהג לעמוד על תוצאות התאונה ולהושיט עזרה, ואילו דברי חקיקה אחרים נועדו לסייע בחקירת המקרה ובזיהוי המעורבים בתאונה (שם, עמודים 853-854). עולה כי בפעם הראשונה שנוכרה התכלית המשולשת בפסיקה, לעבירת ההפקרה יוחס רק התפקיד של עזרה לנפגע ושמירה על חייו ובריאותו. זאת בהתאם לעמדה המוסכמת בספרות, שעליה התבסס בית המשפט.

14. כעשר שנים לאחר מתן פסק הדין בעניין אפרתי מגיעה ההתפתחות הפסיקתית הבאה. בע"פ 7159/98 מדינת ישראל נ' אוחנה, פ"ד נג(2) 632 (1999) דן בית המשפט במקרה שבו נוסע ברכב חבל בהולך רגל תוך כדי נסיעה וגרם למותו. נהג הרכב, שלא ידע על כוונת הנוסע לחבול באדם אחר, המשיך בנסיעה לאחר האירוע מבלי לעצור ולסייע למנוח. הוא הואשם בעבירת ההפקרה, ובית המשפט המחוזי זיכה אותו מן הטעם שפגיעה מכוונת באדם אינה "תאונה", כלשון עבירת ההפקרה. בית המשפט העליון קיבל את ערעור המדינה והרשיע את הנהג בהפקרה. במסגרת פרשנות המונח "תאונה", התייחס בית המשפט ללשון עבירת ההפקרה ולתכליתה. וכך נקבע:

"מטרתו המרכזית של סעיף 64א לפקודת התעבורה היא להבטיח מתן עזרה מיידית לנפגע בתאונה על-ידי נהג הנמצא במקום, וזאת על-מנת לשמור על גופו ועל חייו של הנפגע. ראו והשוו המ' 209/79 סרטוני נ' מדינת ישראל, בעמ' 522; ע"פ 66/88 מדינת ישראל נ' אפרתי, בעמ' 853-854. בנוסף, מכוונת ההוראה למנוע מנהג ברכב מלהתחמק מאחריותו לתאונה על סמך השערותו כי איננו אשם בה או כי איש לא נפגע, וכן להקל על יכולתן של רשויות אכיפת החוק לברר כיצד נגרמה תאונה שבה נפגע אדם, ומי אחראי לה" (שם, פסקה 12 (השופטת ד' דורנר)).

זוהי הפעם הראשונה, בספרות או בפסיקה, שבה מיוחסת התכלית המשולשת לעבירת ההפקרה. בית המשפט אינו מציין בסוף דבריו מהו המקור לקביעה החדשנית, המייחסת לעבירת ההפקרה את התכלית המשולשת. ברם, בתחילת הדברים ישנה הפניה לעניין אפרתי. ההפניה היא בדיוק לעמודים בפסק הדין שבהם נזכרת התכלית המשולשת – עמודים 853-854 – ועולה כי זוהי האסמכתא לדברי בית המשפט בעניין אוחנה.

כיצד יש להבין את הפער שבין הערת בית המשפט בעניין אוחנה, לפיה לעבירת ההפקרה תכלית משולשת, ובין עניין אפרתי – שמייחס את התכלית המשולשת למקבץ של מספר עבירות ולא רק לעבירת ההפקרה? עיון בעניין אוחנה מלמד כי לא מדובר בהצגת עמדה חדשה שחולקת על הספרות והפסיקה הקודמת, אלא, ככל הנראה, במעין טעות סופר. הלכת אוחנה נפסקת, בהמשך פסק הדין, על יסוד התכלית של הבטחת עזרה לנפגע בלבד (שם פסקאות 13-14). וכן ראו את דחיית הבקשה לדיון נוסף בפסק הדין – דנ"פ 2974/99 אוחנה נ' מדינת ישראל (20.1.2000). בנוסף לכך, התכלית המשולשת מוצגת בקיצור נמרץ וללא הסבר נוסף – כאילו למען שלמות סקירת הפסיקה בלבד. כפי שהובהר, האסמכתא הרלוונטית היא דברי בית המשפט בעניין אפרתי. הדבר מעיד על כך שבית המשפט לא התכוון לסטות, בעניין אוחנה, מהפסיקה הקודמת ולשנות – בשורות ספורות וללא כל הנמקה – את פניה של עבירת ההפקרה. ניכר כי בית המשפט לא דק פורתא בהפנותו לעניין אפרתי, ובמקום לציין כי הוראות הדין (ברבים) בעניין

בריחה ממקום התאונה נועדו לסייע גם בחקירתה ובמציאת האחראי לה – נאמר כי "ההוראה מכוונת" גם להשיג את תכליות המשנה. במקום התייחסות למקבץ דברי החקיקה שצוין בעניין אפרתי – מקבץ שכולל עבירות נוספות מלבד עבירת ההפקרה – יוחסה בעניין אוחנה התכלית המשולשת להוראה אחת מתוך הוראות הדין. עוד יש להדגיש את הנסיבות המיוחדות של המקרה, במובן הזה שלא פחות חמור מהעבירה של "פגע וברח" הוא המעשה המכוון והפלילי של הנוסע, שאף הורשע בהריגה. ועוד נזכיר כי תכליות המשנה לא היוו כל בסיס להרשעת המערער שם.

15. בשלב הבא ניתן למצוא פסקי דין שונים שמתייחסים באופן כללי – במסגרת הצגת עבירת ההפקרה – לדברי בית המשפט בעניין אוחנה (שלעיתים מצוין כ"עניין פלוני"), ומזכירים כי לעבירת ההפקרה תכלית משולשת (ראו למשל ע"פ 1977/05 גולה נ' מדינת ישראל, פסקה 19 (2.11.2006); ע"פ 5000/08 טומך נ' מדינת ישראל, פסקה 10 (22.3.2009); ע"פ 5867/09 קרביאשוילי נ' מדינת ישראל, פסקה 10 (22.6.2010)). לצד זאת, ראוי לציין כי לעיתים המשיך בית המשפט לנתח את עבירת ההפקרה תוך התייחסות לתכלית של הושטת עזרה לנפגע בתאונה בלבד. כך, לדוגמא, נאמר ברע"פ 3626/01 ויצמן נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(3) 187, 198 (2002):

"עבירה זו של הפקרה... ייעודה היה – וכן הוא כיום – להתמודד עם תאונות הקרויות 'פֶּגַע וּבְרַח'. וכפי שמלמדים אותנו דברי ההסבר... 'במקרים אלה נתונים חייו של הנפגע בסכנת מוות אלא אם הוא נאסף על ידי עוברי דרך מקריים...'
[...]

העבירה של הפקרה לאחר פגיעה מסבה עצמה על צו עשה: צו המחייב נוהג ברכב להושיט עזרה למי שנפגע בתאונה שהרכב היה מעורב בה. לניתוח מעמיק של העבירה מכל צדדיה ראו ש"ז פלר "חובות נוהג כלי-רכב כלפי נפגע בתאונת דרכים" (המאמר נכתב לפני חוק לתיקון פקודת התעבורה (מס' 15), תש"ם-1979; ראו פסקה 54 להלן). ראו עוד ע"פ 66/88 מדינת ישראל נ' אפרתי, בעמ' 852-855 (שם), עמודים 198-199 (השופט מ' חשין). וכן ראו שם, עמוד 229.

אין התייחסות לתכליות נוספות מלבד הושטת עזרה לנפגע. בנוסף לכך, בית המשפט אינו מזכיר את עניין אוחנה, אלא מפנה למאמרו של פרופ' פלר ולעניין אפרתי בלבד, אשר כפי שהובהר – מייחסים לעבירת ההפקרה רק את התכלית של הושטת עזרה לנפגע. בהמשך פסק הדין מתייחס בית המשפט גם לעבירה של אי-דיווח למשטרה על התאונה לפי תקנה 144 לתקנות. בהקשר זה מציין בית המשפט – לאחר הפנייה למאמריהם של פרופ' פלר והשופט ביינ – כי אחת מתכליות העבירה לפי התקנה היא שמירה על "זכויות

אחרות" של נפגע התאונה, מלבד הזכות להגנה על חייו ובריאותו (שם, עמודים 240-239).

ברע"פ 10212/04 ממנ' נ' מדינת ישראל, פ"ד נט(4) 210 (2005) צוטטה הערת בית המשפט בעניין אוחנה באופן כללי, אך לצד זאת הפנה בית המשפט למקורות שמייחסים לעבירת ההפקרה את התכלית של הושטת עזרה לנפגע בלבד: "כן ראו: ע"פ 66/88 מ"י נ' אפרתי, פ"ד מג(1) 847; ד' ביין 'בעיות יסוד בעבירות של "פגע וברח"' עיוני משפט ד (תשל"ה) 552" (השופטת מ' נאור).

לסיכום שלב זה של הפסיקה, ההערה בעניין אוחנה אומצה בחלק מפסקי הדין שניתנו אחריו. ברם, בשלב זה העניין הוזכר בציטוטים ובאזכורים כלליים בלבד, ובחלק מפסקי הדין אף המשיך בית המשפט לפסוע בנתיב שאינו מייחס לעבירת ההפקרה את התכלית המשולשת, אלא רק את התכלית של הושטת עזרה לנפגע. בכל מקרה, אף לא אחד מפסקי הדין מצא בשלב זה כי הנהג – כפי שקרה כאן – יצא ידי חובתו בהיבט של דרישת העצירה והושטת העזרה הרפואית לנפגע, ומחדלו היחיד היה כי לא הזדהה כנהג שמעורב בתאונה בפני המשטרה.

16. השלב הבא בהתפתחות הפסיקה מתבטא בשלושה פסקי דין. במסגרתם לא הסתפק בית המשפט בציטוט או אזכור כללי של התכלית המשולשת בעקבות עניין אוחנה, אלא הוסיף והתייחס אליה תוך דיון בתכליות המשנה. אפשר היה לטעון כי נוכח זאת – אין זה משנה האם התכלית המשולשת הוכרה בעקבות טעות סופר אם לא; וכי גם אם מלכתחילה הייתה עמדת הספרות והפסיקה שאין לייחס את התכלית המשולשת לעבירת ההפקרה – החשיבות מצויה בעמדת הפסיקה שתובא כעת. אם להשתמש במונחים מתחום הפילוסופיה של המדע – אין זה משנה מהו "הקשר הגילוי" (context of discovery) של התכלית המשולשת, אלא רק מהו "הקשר הצידוק" (context of justification) שלה. לאמור, אם בית המשפט סבור שהעמדה מוצדקת לגופה, יש פחות חשיבות לאופן שבו התפתחה הפסיקה. ואולם לדעתי גם היכולת להתבסס על שלושת פסקי דין אלה מוגבלת היא. באף אחד מהם לא היה צורך אופרטיבי להישען על תכליות המשנה לשם ההכרעה, ולא התחדדה השאלה האם יש להכיר בתכליות המשנה באופן עצמאי כ"טעם הפסק", גם במקום שבו נהג עצר ואף ניתנה לנפגע כל העזרה הנדרשת מבחינת שמירה על בריאותו וגופו. הווי אומר, סקירה זו אינה מלמדת על מקרה שבו בית המשפט הרשיע נאשם בעבירת ההפקרה רק מפני שלא הזדהה בפני שוטר כנהג שמעורב בתאונה, ולו באמרת אגב במישור העיוני. ומזווית אחרת: לנוכח העובדות והנסיבות של פסקי הדין שיובאו להלן, איני חולק על כך שהנהגים בתיקים שנדונו הורשעו כדין לפי

סעיף 64א לפקודה, וזאת לא לאורן של תכליות המשנה אלא בשל אי עצירה והזעקת עזרה לנפגע.

17. פסק הדין הראשון שאליו מפנה המדינה בהקשר זה הוא ע"פ 2247/10 ימיני נ' מדינת ישראל (10.1.2011). הסוגיה המרכזית שבה דן בית המשפט באותו עניין הייתה אחריותו של נוסע ברכב, שנהגו הפקיר נפגע בתאונה – סוגיה שלאחר מכן הסדיר המחוקק במפורש בחקקו את סעיף 1א64 לפקודה. במסגרת הדיון דחה בית המשפט את הטענה שניתן לפרש – על סמך התכלית של הושטת עזרה לנפגע – את הדיבר "נוהג רכב" כמתייחס גם ל"נוסע ברכב" שאינו הנהג:

"איני סבור כי פרשנות תכליתית של סעיף 64א לפקודה מאפשרת לראות גם את הנוסע ברכב כמי שנהג ברכב. במשפט פלילי עסקינן, ואין להרחיב אחריות על סמך פרשנות תכליתית באופן שהמילים 'הנוהג ברכב' יתפרשו בנוסח 'לרבות מי שאינו נוהג ברכב'... אכן, 'מילותיו של החוק אינן מבצרים, שיש לכבשם בעזרת מילונים, אלא עטיפה לרעיון חי, המשתנה על-פי נסיבות הזמן והמקום, לשם הגשמת מטרתו הבסיסית של החוק' (ע"פ 787/79 מזרחי נ' מדינת ישראל, פ"ד לה (4) 421, 427 (1980)). אולם במקרה דנן לא במונח עמום עסקינן, אלא במילים מפורשות של המחוקק, שהסב את הוראת הסעיף על הנהג בלבד. נהג הוא וכל פרשנות אחרת אינה יכולה להלום את המונח" (שם, פסקה 30 (השופט י' עמית)).

בדומה לדברינו למעלה, ההצעה הפרשנית של המדינה בעניין ימיני התבססה על תכלית החוק, אך נתקלה במחסום המקדמי – לשון החוק. מכל מקום, המדינה לא הפנתה בטיעוניה בהליך זה לחלק האופרטיבי של פסק הדין, אלא להערה שהעיר בית המשפט תחת הכותרת "הערה לגבי המעורר הנורמטיבי של עבירת פגע וברח ועל תכלית העבירה". במסגרת ההערה התייחס בית המשפט למאמרו של פרופ' פלר, וציין במפורש כי התכלית המשולשת אינה של עבירת ההפקרה, אלא של מכלול העבירות של "פגע וברח" (שם, פסקה 68). לאחר מכן הוסיף בית המשפט את הערת החקיקה הבאה, כלומר דין רצוי אך לא מצוי: "ככל שהדבר נוגע לעבירת ההפקרה לאחר פגיעה, יש ליתן את הדעת לשתי נקודות: ראשית, יבוא המחוקק ויאמר את דברו במפורש אם הוא מבקש להרחיב את תחולת העבירה גם על הנוסעים ברכב... שנית, יש מקום לחדד את תכלית העבירה, ולצידה של תכלית העזרה והסיוע לנפגע להוסיף תכלית מפורשת שעניינה גם מניעת בריחה והימלטות כתכליות העומדות בפני עצמן..." (שם, פסקה 69). במילים אחרות, בית משפט זה קרא למחוקק לתקן את עבירת ההפקרה, כך שתכלול במפורש את התכלית המשולשת – שאינה כלולה היום בחוק. פסק הדין אינו מתיישב אפוא עם עמדת המדינה בדבר הדין שחל כיום לעומת הצעה לתיקון הדין בעתיד. ועיקר – הדברים נאמרו

בהערת אגב, ובית המשפט לא נזדקק לתכליות המשנה בעת הדיון וההכרעה. יתרה מכך, הדגש בדיון ואף הקריאה למחוקק נסובו סביב שאלת אחריותו של נוסע ברכב בעבירת ההפקרה, להבדיל מאחריותו של הנהג.

18. פסק הדין השני שעליו ביססה המדינה את עמדתה הוא עניין שרעבי, שפסק הדין בו ניתן בשנת 2012. באותו עניין איבדה המערערת שליטה ברכב והתנגשה בעמוד. בעקבות ההתנגשות נהרג אחד מנוסעי הרכב ונוסעת נוספת נפצעה. המערערת נמלטה מהרכב בעוד הנוסעים שוכבים ומדממים, מבלי להגיש להם כל עזרה. לפני שהמערערת נמלטה מן המקום, הגיע לזירת התאונה רכב הצלה שהוזמן בידי אדם אחר. יצוין כי בניגוד למקורנו, המערערת לא ידעה שאחר הזעיק את כוחות הצלה. המערערת לא יצרה קשר עם גורמי הצלה בטרם נמלטה מן הזירה. הערעור על ההרשעה בהפקרה נדחה. בית המשפט (מפי השופט ח' מלצר) קבע, בין השאר, כי היה על המערערת להישאר במקום התאונה נוכח האפשרות של סיוע לטיפול הרפואי. תחת זאת, המערערת עזבה את הזירה מבלי לבצע כל פעולה לשיפור מצבם של הנפגעים. אמנם המערערת "עצרה" במקום, אולם לא מדובר בעצירה כדי לעמוד על תוצאות התאונה אלא הרכב נעצר מעצם ביצוע התאונה. העיקר לענייננו הוא כי בנסיבות אותו מקרה נקבע שהמערערת לא הושיטה לנפגעי התאונה עזרה רפואית בהתאם לנסיבות התאונה. אכן, עולה כי הסתלקותה של המערערת ממקום התאונה מבלי לעשות כל פעולת סיוע או עזרה לנפגעים שהיו ברכבה מקימה את עבירת ההפקרה. בעניין שרעבי צוינו אמנם תכליות המשנה, אך שלא כמו במקורנו – ההכרעה לא נסובה סביב השאלה האם האחריות לעבירת ההפקרה נובעת – כשלעצמה ולבדה – מהעדר הזדהות בפני השוטר כנהגת שמעורבת בתאונה (כסיוע לחקירה ולא לנפגע). כך, בניגוד לתקנה 144 שבה החובה של מסירת פרטי הנהג המעורב בתאונה קבועה במפורש.

19. הניתוח האמור יפה גם ביחס לפסק הדין השלישי שעליו מתבססות טענות המדינה. בע"פ 7936/13 לוי נ' מדינת ישראל (16.12.2014) נדון המקרה הבא: נהג משאית פגע בשני בני זוג שעצרו בצד הדרך לתקן תקר בצמיג רכבם. הנהג הבחין בפגיעה ועצר לרגע כ-100 מטרים ממקום התאונה, אך המשיך מיד בנסיעה מבלי שבדק וידע מה מצבם של בני הזוג. לאחר שעזב הגיעו צוותי מד"א לזירת התאונה וקבעו את מותם של בני הזוג. טענה מרכזית של המערער הייתה כי יתכן שבני הזוג נהרגו "במקום", מיד עם הפגיעה בהם, ואם כך הדבר – ממילא לא ניתן היה לעזור להם כלל ולכן אין מקום להרשיעו בעבירת ההפקרה. בית המשפט (מפי השופט נ' סולברג) דחה טענה זו בקבעו כי גם בהנחה שהנפגעים נהרגו מיד עם הפגיעה בהם – וצוין כי אין קביעה כזו – עדיין מוטלת החובה מכוח סעיף 64א לפקודה לעצור ולעמוד על תוצאות התאונה, ולהושיט

עזרה ככל שניתן. אכן, מקובל עלי כי חובה זו לא נסוגה מפני השאלה האובייקטיבית-מדעית – שנבחנת על ידי גורמי רפואה בדיעבד ולאחר מעשה – האם הנפגע נהרג באופן מידי. החובה היא לעצור ולבדוק, כדי שניתן יהיה לסייע ככל שניתן. הייתי משווה את הדבר לכלל במשפט העברי לפיו פיקוח נפש דוחה שבת. וביתר דיוק – ספק פיקוח נפש. לכן מצווה האדם לחלל שבת גם אם יתכן שהדבר לא יעזור לנפגע שכבר מת, כגון הדוגמא במשנה ובתלמוד של התמוטטות מבנה (משנה, יומא ח, ז). לצד זאת, בעניין לוי בית המשפט אף הוסיף תכלית-משנה חדשה לעבירת ההפקרה – הצורך לשמור על כבוד המת (למשל טיפול בגופה וכיסויה) ורגשות קרוביו. תוספת זו, שלא הייתה חיונית להרשעה באותו מקרה, אינה קשורה גם לעניינו. לא הזדהות בפני שוטר, אלא עזרה לנפגע מיד לאחר הפגיעה בו, גם מבלי לדעת בוודאות מה מצבו. על כן לא מצאתי לנכון להתייחס לכך, ולשאלה כיצד תכלית זו באה לידי ביטוי זו במקרים שונים. הנקודה הרלוונטית כעת היא כי הבסיס להרשעה בעניין לוי איתן גם ככל שעסקינן בתכלית של הצלת הנפגע, וכי פסק הדין אינו דן כלל במצב דומה לזה שלפנינו, שבו הנהג המעורב פעל כנדרש פרט לכך שלא הזדהה בפני השוטר במקום כנהג שמעורב בתאונה.

20. כללו של דבר, בעניין שרעבי ובעניין לוי אכן ניתן למצוא התבססות רחבה יותר של בית המשפט על התכלית המשולשת – ואף יותר מכך – של עבירת ההפקרה. יחד עם זאת, בנסיבות אותם מקרים לא נדונה כלל השאלה מה דין תכליות אלה כשלעצמן. בנסיבות שני המקרים לא הושיט הנאשם עזרה מספקת לשם שמירה על גופם ובריאותם של נפגעי התאונות, ובית המשפט לא דן בשאלה מה דינו של מי שעצר, הושיט עזרה (או נכח במעמד הושטת העזרה) עד מיצוי יכולתו לסייע בזירה, אך לאחר מכן נמלט מן המקום מבלי להודיע לאנשי המשטרה כי הוא נהג המעורב בתאונה.

והערה בטרם סיום. יש חשיבות רבה לתכלית המשולשת, ובתוכה לתכליות המשנה. כפי שהובהר היטב, התכלית המשולשת אכן מאפיינת את מכלול העבירות שקבע המחוקק ביחס לבריחה ממקום התאונה. אפס, יש חשיבות רבה גם להבחנה בין עבירה לעבירה ובין תכלית לתכלית. התכלית של הושטת עזרה לנפגע היא הבולטת והחשובה מבין התכליות של מכלול דברי החקיקה, ולא בכדי קבע המחוקק ענישה מחמירה לצידה של עבירת ההפקרה לפי סעיף 64א לפקודה – עונש מרבי של 14 שנות מאסר ופסילה, ככלל, לתקופה של שלוש שנים לפחות (ראו סעיף 40 לפקודה). התכלית של מיצוי החקירה וקביעת זהות הנהג, לעומת זאת – וכפי שנקבע בספרות ובפסיקה בעבר – באה לידי ביטוי בעבירות שהעונש המרבי שנקבע לצידן הוא 2 שנות מאסר ופסילה, ככלל, לתקופה של שלושה חודשים לפחות – תקנה 144 לתקנות (שכותרתה "תאונת דרכים שתוצאתה הריגה או פגיעה בגוף") וסעיף 62(7) לפקודה (שכותרתו "עבירות") (וכן ראו

סעיף 38 לפקודה בצירוף התוספת הראשונה לה). הדבר מלמדנו, מצד אחד, כי גם תכליות אלה חשובות; אך מן הצד השני עמדת המחוקק היא כי כאשר תכליות המשנה עומדות לבדן, ומבלי שישנה כל פגיעה בערך של עצירה ונסיון להושיט עזרה – "תג המחיר" של פעולה אנטי חברתית זו נמוך בהרבה, בדמות תקנה 144 לתקנות וסעיף 62(7) לפקודה. אין דינו של מי שמתחמק מחקירת מעורבותו בתאונה כדין מי שהפקיר את רעהו לאחריה.

טרם הצגת התוצאה האופרטיבית, ולנוכח ההיבטים הכלליים והעקרוניים שהוזכרו, מצאתי לנכון להסתייע בגישת המשפט העברי כלפי סוגיות שונות שנדונו לעיל.

ה. המשפט העברי

21. אפנה למשפט העברי ביחס לשלושה נושאים: האחד, הפרשנות התכליתית. השני, כללי המשפט הפלילי העברי. השלישי – השוויון.

הפרשנות התכליתית. ציינתי לעיל, במסגרת ניתוח הדין הישראלי, כי גם בשלב הפרשנות התכליתית אין להזניח את הלשון. כלומר, יש להמשיך ולהתחשב במידה שבה הלשון תומכת בפרשנות התכליתית, ואין להסתפק בכך שהפרשנות המוצעת תעבור את מבחן הלשון, ולו בדוחק, ולאחר מכן – בעת בדיקת הפרשנות התכליתית – להתעלם מן הלשון. ציינתי כי נכון להסתייע בנימוקים "חיצוניים" במסגרת ניתוח תכלית החוק, כגון לשון הסעיף, סעיפים אחרים ב"שכונה" של הסעיף, דברי ההסבר והדיונים בכנסת, פסיקה ועוד. אשר למשפט העברי, ישנה הכרה בפירוש בהתאם לתכלית, ולא רק לפי הלשון, אך הכלל הוא שעל הפרשנות התכליתית להיות מבוססת היטב על הדין ופרטיו המדויקים. פרטי החוק עצמם הם בגדר שלב נוסף של המבחנים החיצוניים.

הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, מגדולי הרבנים במחצית השנייה של המאה העשרים שנפטר בשנת 1993, סבר כי הפרשנות התכליתית הראויה של הדין – למשל של המצוות – היא זו שנשענת על פרטי ההלכה עצמה (EMANUEL RACKMAN, ONE MAN'S JUDAISM (1970); בעברית: עמנואל רקמן היהדות של יחיד (1988)). כך נהג הרב סולובייצ'יק בפרשנות הדין. דוגמא הרלוונטית לתקופה זו של השנה היא פירוש דיני האבלות ודיני ספירת העומר. הרב סולובייצ'יק סבר שיש ליצור הקבלה בין הדין החל על יחיד שמתאבל על מות קרוב משפחתו ובין דיני האבלות של העם כולו. ההקבלה שאותה ביקש הרב סולובייצ'יק לעשות היא בין תשעה באב ל"שבעה" שיושב האבל; בין "תשעת הימים" שבין ראש חודש אב לתשעה באב, ובין דיני אבלות היחיד בתקופת ה"שלושים";

ובין הדינים החלים בשלושת השבועות שבין י"ז בתמוז ו-ט' באב לדינים שחלים בשנת האבל של היחיד. לתפיסת הרב סולובייצ'יק, המנהגים האחרונים חלים גם על ספירת העומר. גישה זו כוללת בתוכה חומרות וקולות בדיני אבלות (ראו למשל הרב יוסף דוב הלוי הרב סולובייצ'יק מן הסערה 49-64 (התשס"ד), בפרק "אבלות ישנה ואבלות חדשה: אבלות היסטורית ואבלות אישית"). דוגמא נוספת לפרשנות תכליתית רלוונטית להבנת המצוות גם על פי הלשון. לפי הרב סולובייצ'יק לשם הבנת צום יום הכיפורים יש לשים דגש במונח "צום", ועל הדמיון של מילה זו למילה "צמה" (מחזור מסורת הרב ליום כיפור – YOM KIPPUR MACHZOR (2006)). כשם שהצמה מורכבת ממספר גדילים, כך הצום קושר בין אדם לרעהו ולחברה, תוך יצירת שוויון – כפי שהדבר עולה מדינים שונים של יום כיפור. כך למשל תקיעת השופר בסופו, שהיא זכר וליובל ולהסרת המחיצות בין מעמדות (להרחבה ראו ניל הנדל "יום הכיפורים והשוויון" בתוך פרשת השבוע 25 (אביעד הכהן ומיכאל ויגודה עורכים, התשס"א)). דוגמא שלישית היא הגישה בהלכה לפיה ניתן לקרוא קריאת שמע החל משעת הבוקר שבה אדם יכול להבחין בין לבן ותכלת (משנה, ברכות א, ב). לפי הרב סולובייצ'יק התכלת דומה לשמים, ואילו השמים מזכירים את הבורא ואת הדעת האינסופית שמעבר לאדם. הלבן, לעומת זאת, בהיר וברור. כך נוצר מסר מוסרי לאדם כתוצאה מההלכה.

בהקשר זה תצוין גישתו של המלומד משה הלברטל, שמדגיש בספרו על פרשנות במשפט העברי את ההיבטים המוסריים שיש בתהליך הפרשני: "ההלכות השונות, המתעצבות תוך כדי פרשנות, משקפות עמדות מוסריות שפעלו כשיקולים מכריעים בפרשנות... המקום המרכזי שתופס התחום המוסרי בעיצוב ההלכה משתקף במשקל המכריע שיש לו בברירה בין אפשרויות פרשנויות שונות או ביצירת פירושים מחודשים" (משה הלברטל מהפכות פרשניות בהתהוותן – ערכים כשיקולים פרשניים במדרשי הלכה 172 (מהד' שנייה, התשס"ד)). דברים אלה אינם סותרים, לדעתי, את הפרשנות העולה מפרטי הדין. המשפט העברי לא נמנע מלקבוע כללי על בתחומים מסוימים, שאף הם רלוונטיים בפרשנות. המשפט העברי אכן מכניס שיקולים ערכיים ומוסריים לתוך ההלכה. יש לזכור כי בשיטת משפט דתית טבעי יותר להורות על שיקולים מוסריים כחלק מהדין, ולא כהתנהגות מומלצת אך בלתי מחייבת. דוגמא לכך – הציווים של "מפני שיבה תקום" ואף "לא תעמוד על דם רעך" במובן הרחב – ציווים שאינם מצויים בשיטות הדמוקרטיות כהוראת דין, למרות העידוד לכבד את האוכלוסיה המבוגרת ולסייע לזולת. אף יש לזכור כי חכמים פועלים במשפט העברי גם כמחוקקים, במובן הזה שיש להם כוח ליצור תקנות. העיקר לענייננו הוא כי יש לבחון כל תחום בהתאם לכללי הפרשנות שלו, וכי השדה של ערעור זה הוא ההליך הפלילי. דווקא בתחום זה יש התאמה בין כללי על מסויימים במשפט העברי ובמשפט הישראלי. לכך נפנה עתה.

22. כללי המשפט הפלילי העברי. במשפט הפלילי העברי מפותח מאוד הכלל לפיו תפקידו העיקרי של בית הדין הוא לזכות ולא לחייב (ראו המהר"ל מפראג (הרב יהודה ליווא בן בצלאל, 1512-1609), באר הגולה, באר השני ג, ד"ה פרק קמא; רש"ר הירש (הרב שמשון רפאל הירש, מגדולי רבני גרמניה במאה ה-19), פירוש לספר ויקרא כד, יד)). בע"פ 7915/15 גזבאן נ' מדינת ישראל (9.7.2017) הבאתי דוגמאות המבטאות כלל זה, למשל בתחום דיני הראיות, ההסתייגות מהרשעה פה אחד, ודרכי המשא ומתן בין הדיינים (שם, פסקה 26). אף במשפט הישראלי כלל העל מציג רף גבוה בטרם יורשע נאשם – הוכחת אשמת הנאשם מעבר לספק סביר (סעיף 34כב(א) לחוק העונשין). ראוי להבהיר כי תהא זו טעות לחשוב שהגישה של המשפט העברי הפלילי מתמצית בכלל פרשני אחד ויחיד. תחום משפטי זה אינו חד ממדי, ויש בו שיקולים נוספים ושונים. כך גם במלאכת הפרשנות (ראו אביעד הכהן פרשנות תקנות הקהל במשפט העברי 333 (חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"), האוניברסיטה העברית 2003).

לענייננו, ולנוכח הדיון דלעיל, אפתח בעקרון החוקיות בדין הישראלי, שנשען על סעיף 1 לחוק העונשין: "אין עבירה ואין עונש עליה אלא אם כן נקבעו בחוק או על-פיו". נדמה כי יש שני מקורות בסיסיים במשפט העברי שרלוונטיים בהקשר זה. האחד, אין ענישה בלא התראה (תלמוד בבלי, סנהדרין מ, ע"ב). השני הוא "אין עונשין מן הדין" – מכוח קל וחומר כשהעבירה אינה מפורשת בתורה (תלמוד בבלי, מכות ה, ע"ב).

אשר לחובת האזהרה, הכלל הוא כי "אפילו היה העובר תלמיד חכם, אין ממיתין ולא מלקין עד שתהיה שם התראה, שלא נתנה התראה בכל מקום אלא להבחין בין שוגג למזיד" (משנה תורה לרמב"ם, הלכות איסורי ביאה א, ג). במובן מסוים, זהו כלל מרחיב: לא רק שהדין צריך להיות כתוב ומפורש עלי ספר, אלא שעל פי המשפט התלמודי – על שני עדים להתריע בפני הנאשם כי הוא עומד לעבור עבירה, גם אם העבירה מוכרת. זוהי דרישה, בין היתר, לוודא שלמבצע יש מחשבה פלילית מלאה בזמן ביצוע העבירה. הדרישה להוכיח את המחשבה הפלילית על ידי התראה בזמן אמת אמנם אינה מבטאת את עקרון החוקיות כפי שהוא מובן היום. ברם, יש קשר בין הדברים, וניתן ללמוד זאת מהדוגמא המקראית של הרצח הראשון בהיסטוריה – רצח הבל בידי קין. לפי הסיפור המקראי, לאחר הרצח גוזר בורא עולם את עונשו של קין. האחרון מערער על העונש – "גדול עוונני מנשוא" – ולמרבה ההפתעה הערעור מתקבל והעונש מומתק (בראשית ד, ח-טו). מתבקשת השאלה מה גרם לשינוי זה. אחת התשובות שהוצעו לכך היא כי אף על פי שקין ידע במועד ביצוע הרצח על האיסור (וכך הסבירו פרשנים שונים – ראו למשל פירוש רש"ר הירש לספר בראשית, ב, טז) – הוא לא ידע במדויק מהו העונש על רצח;

ובכל מקרה לא הפנים עד תום את מהות המעשה – שטרם נעשה קודם לכן (ראו ילקוט מעם לועז (הרב יעקב כולי, שחי בצפת לפני כשלוש מאות וחמישים שנה), בראשית א, קפח). בנסיבות אלה לא היה מקום למצות עם קין את מלוא חומרת הדין, ומכאן ההקלה בעונשו. אין למצות את חומרת הדין מבלי שהאשם היה מוזהר על כך.

הכלל השני הוא אין עונשין מן הדין, דהיינו מכוח היסק על דרך "קל וחומר". במובן זה, קל וחומר הוא היסק שמדגים באופן מובהק סברה והגיון, להבדיל מכלי פרשני מבוסס ועצמאי במשפט העברי. על פי כלל זה, אם התורה מטילה בצורה מפורשת עונש בגין עבירה מסוימת – לא ניתן להטיל מכוח הוראה זו עונש בגין התנהגות שלא נאסרה, מכוח הטענה שאם ניתן להעניש בגין ההתנהגות הראשונה, על אחת וכמה וכמה שניתן להעניש בגין ההתנהגות האחרונה והחמורה יותר. יש שרואים בכלל זה ביטוי לעקרון החוקיות במשפט העברי. כדברי השופט זילברג: "אין להשתמש בשיקולי הגיון, אף לא ב'קל וחומר', כדי לענוש מעשה אשר לא כתוב בתורה... הרעיון העתיק הוא, לא נס ליחו עד היום הזה, ועדיין הוא חי וקיים בשיטות המשפט הנאורות של זמננו. אין השופט חפשי להשתמש בשיקולי הגיון שלו, על מנת להפוך לדבר אסור את אשר לא נאסר בפירוש על ידי המחוקק" (ע"פ 53/54 אש"ד נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד ח 785, 819 (1954)). ראו גם חיים כהן ה' כהן המשפט 664-667 (מהד' שנייה, 1999)). וכך עמד על הדברים הרש"ר הירש: "בדיני עונשין, אין להטיל עונש המיוסד רק על היקש הגיוני. אנו רואים כאן שהתורה קובעת את עונשם של עדי השקר, אך בהטלת העונש, בית דין אינו רשאי לנהוג אחרת מפשוטו של מקרא ואין לו רשות להסיק מסקנות על פי היקש הגיוני – אפילו אם הן נראות מובנות מאליהן... הלכה זו היא בעלת חשיבות עליונה לכל מוסד העדות, שעליו מבוססת כל מערכת בתי הדין. הלכה זו מכריזה בשער בת רבים שדין התורה נמסר לבית דינו של האדם, ואין להרחיב את מידת חלותו על פי שיקול דעת אנושי... על בתי הדין לנהל משפט רק כשלוחיו של ה' ורק עד כמה שמגיע ייפוי הכוח שניתן להם" (פירוש רש"ר הירש לספר דברים, יט, יט). ה"מנדט" המחייב של בית הדין במשפט הפלילי העברי משליך על המנדט של בית המשפט בשיטה הישראלית. השופט רשאי ואף חייב לפרש את הדין, לרבות עבירות מהותיות בחוק העונשין. אך אין הוא רשאי ליצור איסורים חדשים ללא עיגון בחוק.

מן האמור עולה כי יש צורך שהעבירה והעונש יצוינו במפורש בטקסט המשפטי. אם אין זה המצב, אין להעניש או לקבוע אחריות.

23. השוויון. אחד הטעמים של עקרון החוקיות במשפט הישראלי הוא שמירה על השוויון. כלל השוויון במקרה זה נועד לוודא שאין אמות מידה שונות בקביעת אחריות

או ענישה בפלילים. אף המשפט העברי דוגל בשוויון במשפט: "תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" (במדבר טו, טז). הפסוק משווה בין חלקי האוכלוסייה השונים, לרבות הגר, וזאת בזכויות ובמעמד (פירוש הרש"ר הירש שם). במוכן הרחב יותר, מעניין יהיה להשוות בין התפיסה החוקתית של השוויון במשפט הכללי ובמשפט העברי. במשפט הכללי עקרון השוויון משקף, במובנו המסורתי והחוקתי בימינו, את "הנוסחה האריסטוטליינית, שלפיה יש להעניק יחס שווה לשווים ויחס שונה לשונים במידה פרופורציונלית לשוני ביניהם" (דנג"ץ 4191/97 רקנט נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד נד(5) 330, 344-345 (2000)). המשפט העברי, לעומת זאת, שואף לשוויון שמדגיש לאו דווקא את המצב המשפטי כשלעצמו, אלא את הצורך להגן על החלש, לרבות פגיעה ברגשותיו.

כך לגבי סדרי משפט, והשוואת מעמד בעלי הדין בהיבטים שונים וביחסו של השופט כלפיהם: "אי זהו צדק המשפט? זו השויית שני בעלי דינין בכל דבר [...] שני בעלי דינין, שהיה אחד מהם מלובש בגדים יקרים והשני מלובש בגדים בזויין, אומר למכובד או הליבישהו כמותך עד שתדון עמו או לבוש כמותו עד שתהיו שוין. אחר כך תעמדו בדין. לא יהיה אחד יושב ואחד עומד, אלא שניהם עומדים. ואם רצו בית דין להושיב את שניהם, מושיבין. ולא ישב אחד למעלה ואחד למטה אלא זה בצד זה" (רמב"ם, משנה תורה, הלכות סנהדרין כא, א-ג). כך לגבי הגר, תוך ציווי התורה לאהוב את הגר (בניסוחים שונים) 36 פעמים, כמו גם הציווי לנהוג בו בשוויון כפי שצוטט לעיל. כך לגבי האישה מבחינה חברתית. המשנה האחרונה במסכת תענית מספרת כי בעת שהיו "בנות ירושלים" מחפשות זיווג בימים מיוחדים – יום כיפור וט"ו באב – היו "יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו". בחירת בני ובנות הזוג בבגדים שאולים, שאינם מאפשרים לדעת מה מעמדו הכלכלי של הלובש, יוצרת מעין שוויון מעמדי. כך לגבי העני. רבי עקיבא קבע כי גובה הפיצוי בנזיקין, בעילת בושת, אינו מושפע ממעמדו הכלכלי של הניזוק: "אפילו עניים שבישראל, רואין אותם כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם, שהם בני אברהם יצחק ויעקב" (משנה, בבא קמא ח, ו). מעניין כי דבריו של רבי עקיבא התייחסו לכלל הקובע את גובה הפיצוי – "הכל לפי כבודו", וכפי שסיפר הרב ליכטנשטיין, שעמד בראש ישיבת הר עציון שבאלון שבות, על גישת חותנו הרב סולובייצ'יק: "...הרב יוסף דב סולובייצ'יק אמר לי פעם שבהרבה מקרים בהם הוא בא לפסוק, הגורם הבסיסי בעל המשקל הרב ביותר המנחה אותו הוא השיקול של 'כבוד הבריות'. אמנם, כשהוא בא לנסח את הפסק ולהעלותו על הכתב הוא נתלה בגורמים אחרים. ואני משער, שתופעה זו אינה קיימת רק אצלו, אלא אצל פוסקים אחרים" (הרב אהרון ליכטנשטיין "כבוד הבריות" מחניים, תשנ"ג. וראו גם מאמרו המקיף של ד"ר יעקב בלידשטיין "כבוד הבריות" שנתון המשפט העברי ט-י 127 (התשמ"ב-התשמ"ג)).

דוגמא אחרונה, שקשורה למשפט הפלילי, לקוחה מדיני הענישה. בתלמוד הבבלי נדון אופן ביצוע עונשו של הנדון למוות. הכלל בכגון דא הוא כי יש לבחור באופן הביצוע שמסב לנאשם כמה שפחות צער, כאב או בזיון, וזאת על יסוד הציווי "ואהבת לרעך כמוך" (בבא קמא נא, ע"א; סנהדרין מה, ע"א). הדין דורש שוויון בין המעניש – העם – לנאשם שביצע עבירה חמורה. כשם שהמעניש היה חפץ במיתה קלה יותר, כך עליו לנהוג בנענש. הנה, השוויון נכנס בשיקולי המדיניות. כאמור, מדוגמאות אלה עולה כי במשפט העברי החוקתי יש רצון לא רק לשמור על שוויון פורמלי, אלא גם על שוויון עם רגישות יתר למי שעלול להפגע בשל מעמדו בחברה.

לאחר הצגת ניתוח של המקרה שהובא לעיל והכללים של המשפט העברי, יש להציג את התוצאה הסופית בענייננו.

1. התוצאה האופרטיבית

24. המסקנה היא כי אין לפרש את סעיף 64א לפקודה כמטיל חובה עצמאית לשתף פעולה עם חוקרי המשטרה. נזכיר כי לפי קביעת בית המשפט המחוזי, המערער עצר קרוב ככל האפשר למקום התאונה, עמד על תוצאותיה, ושהה בזירה דקות לא מעטות בעת שכבר פעלו בה כוחות הצלה ובטחון מסוגים שונים. לא נטען כי הייתה עזרה כלשהי שהיה יכול להושיט לנפגעת בשלב שבו עזב את הזירה. הבסיס היחיד להרשעה בעבירת ההפקרה הוא עזיבת הזירה בטרם דיווח לחוקרי המשטרה על המעורבות בתאונה. ברם, סעיף 64א אינו מטיל על נהג חובה עצמאית לשתף פעולה עם חוקרי המשטרה. אציע אפוא לחבריי לזכות את המערער מעבירה זו.

בד בבד, העובדות שבהן הורשע המערער מגלות את אשמתו בעבירה לפי סעיפים שונים של תקנה 144 לתקנות התעבורה. במועד ביצוע העבירה קבעה תקנה זו, בין היתר (בשנת 2019 נערך תיקון שאינו רלוונטי לענייננו, ונוגע לאמצעי הזיהוי שעל נהג המעורב בתאונה להציג):

"144. (א) נוהג רכב המעורב בתאונה שכתוצאה ממנה נהרג אדם או נפגע, יפעל לפי הוראות אלה:

(1) יעצור מיד את הרכב במקום התאונה או קרוב אליו ככל האפשר, ולא יזיזו ממקומו אלא אם יש הכרח להשתמש ברכב לצורך ביצוע האמור בפסקה (2) או אם שוטר הרשה את הדבר;

(2) בהתאם לנסיבות המקרה ומקום התאונה, יגיש לכל אדם שנפגע באותה תאונה עזרה מתאימה ובמיוחד –

(א) ידאג למניעת כל נזק נוסף לנפגע;
 (ב) יגיש לנפגע עזרה ראשונה שביכלתו להגיש על פי הכשרתו;
 (ג) יזעיק למקום התאונה את שירותי ההצלה המקצועיים הנחוצים על פי נסיבות המקרה ובין השאר, אמבולנס, משטרה ומכבי אש;

(ד) ימתין ליד הנפגע עד להגעת שירותי ההצלה המקצועיים;
 (ה) במקום שאין אפשרות לפנות את הנפגע באמבולנס ידאג להעברתו ברכב מתאים אחר לתחנת עזרה ראשונה, לבית חולים או לרופא.

(3) ימסור לשוטר, או לאדם שנפגע או לנוהג רכב אחר המעורב באותה תאונה, או לכל נוסע או אדם שהיה בחברתו של הנפגע, את שמו ומענו, את מספר רשיון הנהיגה ומספר הרישום של הרכב שהוא נוהג בו ושם בעליו ומענו, ויציג לפי דרישתם את רשיון הנהיגה, רשיון הרכב או תעודת הביטוח ואת תעודת הזיהוי שלו אם היא נמצאת ברשותו וירשה להעתיק כל פרט הרשום בהם.

[...]

(ב) לא יזיז אדם רכב המעורב בתאונה כאמור בתקנת משנה (א), אלא אם הרשהו שוטר לעשות כן, או אם יש הכרח בכך לצורך הגשת עזרה למעורבים בתאונה זו" (ההדגשות נוספו).

המערער פעל בניגוד לחלק שהודגש מתוך הציטוט – תקנות 144(א)(1), 144(א)(3) ו-144(ב) – בכך שנסע ממקום התאונה (ולכן "הזיז רכב המעורב בתאונה") ללא רשות של שוטר לעשות כן, ובכך שלא מסר לאף גורם בזירת התאונה את פרטיו. מבחינת סדרי הדין, סעיף 216 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 מאפשר להרשיע מערער בעבירה שונה מזו שבה הורשע בערכאה הקודמת. זאת בכפוף לכך ש"ניתנה לנאשם הזדמנות סבירה להתגונן" ולכך ש"לא יוטל עליו עונש חמור מזה שאפשר היה להטיל עליו אילו הוכחו העובדות כפי שנטענו בכתב האישום", כלשון הסעיף. כאן קיבל המערער הזדמנות סבירה להתגונן מפני הרשעה בתקנה 144. הוא אף התייחס אליה בהרחבה בעיקרי הטענות מטעמו (לפחות לתקנה 144(א)(3)), וטען כי עבירה זו היא שרלוונטית, אם כבר, לענייננו, ולא עבירת ההפקרה אחרי פגיעה. בנוסף לכך מדובר בעבירה קלה מזו שבה הורשע המערער, ואין ספק כי הרשעה בה תחת הרשעה בעבירת ההפקרה אמורה להוביל לעונש קל יותר מזה שהוטל על המערער בגין הרשעתו בהפקרה לאחר פגיעה. מקרה זה מתאים אפוא לשימוש בסמכות הקבועה בסעיף 216 לחוק סדר הדין הפלילי בדבר הרשעה בעבירה אחרת.

כפי שנאמר בפתח הדברים, אין מקום להתערב בממצאים העובדתיים שנקבעו בהליך קמא, לרבות הממצאים בדבר התנהגותו של המערער והיסוד הנפשי שנלווה למעשיו. בנסיבות אלה ניתן לקבוע במידה הדרושה כי נתקיימו במערער כל יסודות העבירה ביחס לסעיפי תקנה 144 שצוטטו והודגשו – עזיבת מקום התאונה ללא רשות

של שוטר ומבלי שמסר לאף גורם בזירת התאונה את פרטיו. אף אין מקום לקבל את הערעור נגד ההרשעה בעבירות של שיבוש מהלכי משפט והשמדת ראיה. בית המשפט המחוזי ניתח בהרחבה את חומר הראיות הנוגע לאירועים שהתרחשו לאחר שהמערער עזב את זירת התאונה, לרבות התייחסות ליסוד הנפשי, ונימק היטב את מסקנותיו. המערער לא הציג כל טעם להתערב באלה. מעשיו מלמדים, מעבר לספק סביר, כי התכוון להעלים את הראיות ולשבש את החקירה, במגמה להקטין את ההסתברות לכך שתוטל עליו אחריות בגין התאונה שבה היה מעורב. יובהר כי המערער לא התייחס לקשר שבין שתי העבירות הנוספות שבהן הורשע בנסיבות העניין, ולפיכך אין מקום להידרש לסוגיה בשלב זה.

אשר לענישה. המערער הסתייג מהעונש שנגזר עליו, אך הצדדים לא הציגו טיעון סדור בדבר העונש הראוי, היה ויזוכה המערער מעבירת ההפקרה ויורשע תחתיה – לצד העבירות של שיבוש מהלכי משפט והשמדת ראיה – בעבירה לפי תקנה 144. נוכח זאת, ובנסיבות המיוחדות של תיק זה, סבורני כי יש לאפשר לצדדים לטעון לעניין העונש קודם לגזירתו מחדש. בכגון דא אין יתרון לערכאת הערעור בשלב זה של הדיון, וראוי כי העונש ייגזר בערכאה הראשונה. הייתי מציע אפוא כי התיק יוחזר לערכאה קמא לשם שמיעת טיעונים לעונש ומתן גזר דין חדש.

25. סוף דבר, אציע לחבריי כי נקבל את הערעור על הכרעת הדין, כך שהמערער יזוכה מהעבירה של הפקרה אחרי פגיעה לפי סעיף 64א(ג) לפקודת התעבורה, ותחת זאת יורשע בעבירה לפי תקנה 144 לתקנות התעבורה (סעיפים (א)(1), (א)(3) ו-(ב)); כי נדחה את הערעור על ההרשעה בעבירות של שיבוש מהלכי משפט והשמדת ראיה; וכי התיק יוחזר לבית המשפט המחוזי, על מנת לשמוע את טיעוני הצדדים לעונש ומתן גזר דין חדש. בשלב זה ימשיך עיכוב הביצוע שניתן ביחס לעונש המאסר שהוטל על המערער בהליך קמא. עונש הפסילה שהוטל על המערער לא יעוכב. בנסיבות העניין, בית המשפט המחוזי מתבקש לתת עדיפות לשמיעת הטיעון בעניין העונש ולגזירת הדין מחדש.

המשנה לנשיאה (בדימוס)

השופט (בדימוס) ג' קרא:

מסכים אני עם חוות דעתו המקיפה והמנומקת של חברי המשנה לנשיאה בדימוס השופט נ' הנדל – הן עם תוצאתו והן עם הנמקותיו. כמו חברי, גם אני סבור כי בשלה העת "להעמיד פסיקה על מכונה" ולקבוע כי בבסיס עבירת ההפקרה לאחר פגיעה (להלן: עבירת ההפקרה) תכלית אחת ויחידה – מתן עזרה מיידית ככל האפשר לנפגע התאונה (להלן: תכלית העזרה). יחד עם זאת, ברצוני להעיר הערה אחת.

1. עבירת ההפקרה מטילה "חובת הצלה" על כל אדם שהיה מעורב בתאונת דרכים לסייע לנפגע התאונה. מקורה של חובת ההצלה אינה בזכות קורלטיבית של נפגע התאונה (השוו: J.E. Penner, *We All Make Mistakes: A 'Duty of Virtue' Theory of Restitutionary Liability for Mistaken Payments*, 81(2) MODERN L. REV. 222, 299-230 (2018), אלא במוסר, שקיבל ביטוי משפטי בדין (ע"פ 5000/08 סומך נ' מדינת ישראל, פסקה 10 (22.3.2009) ("עבירת ההפקרה] נועדה לעגן במשפט את החובה המוסרית החלה על אדם המעורב באירוע פוגעני לסייע לזולתו שנפגע, לדאוג לשלמו ולהציל את חייו. חובה מוסרית זו קיבלה לבוש משפטי מחייב במסגרת חוק..."); ע"פ 9628/09 שרעבי נ' מדינת ישראל (1.3.2012), פסקה 13 לפסק דינו של השופט (כתוארו אז) ח' מלצר (להלן: עניין שרעבי) ("חשוב להעיר כי לעבירת ההפקרה שורשים בתורת-המוסר, מהם היא יונקת..."); ע"פ 2247/10 ימיני נ' מדינת ישראל, פ"ד סד(2) 666, 691 (2011) ("חובה מוסרית מן המעלה הראשונה היא לבוא ולסייע לאדם פצוע הזקוק לעזרה").

2. עבירת ההפקרה גוררת בחובה סנקציה חמורה ביותר הנעה בין 3 שנות מאסר לבין 14 שנות מאסר בפועל (סעיף 64א(א-ג) לפקודה). הסיבה לכך נעוצה ברצונו של המחוקק להתמודד עם המקרים "שבהם מופקרים לנפשם נפגעי תאונות דרכים... שאז גדול הפיתוי העומד בפני הנהג שגרם לתאונה להימלט... במקרים אלה נתונים חייו של הנפגע בסכנת מוות..." (דברי הסבר להצעת חוק לתיקון פקודת התעבורה (מס' 3), התשכ"ד-1964, ה"ח 623, 290, 295). זאת, על ידי "קביעת עונש חמור ביותר, כדי להרתיע עבריינים בכוח, להעמידם על חומרת העבירה ולהגביר את המערכה נגד תאונות דרכים" (שם). משכך, עם הזמן המשפט הרחיב את עבירת ההפקרה והחיל את חובת ההצלה על כלל הנוסעים ברכב המעורב בתאונה (סעיף 2 לחוק לתיקון פקודת התעבורה (מס' 101), התשע"ב-2011; סעיף 1א64 לפקודה).

3. יחד עם זאת, יש להיזהר מפני הרחבת עבירות פליליות בכלל, ועבירת ההפקרה בפרט, יתר על המידה. כל עבירה נושאת בגינה "תג מחיר" המשקף את חומרת הפגם המוסרי-חברתי של ביצועה. "תג מחיר" זה הינו הסנקציה בגין ביצוע העבירה והתיוג

המוסרי-חברתי שנצמד אליה. "תג המחיר" של עבירת ההפקרה גבוה פי כמה מ"תג המחיר" של יתר העבירות המתייחסות למקרים של "פגע וברח", וביניהם האיסור על הזזת רכב לאחר תאונה והחובה להזדהות מול גורמי האכיפה (להלן: עבירות פגע וברח). זאת, הן לעניין הסנקציה (השוו בין סעיפים 64א(א-ג) לבין סעיפים 38, 62(7), 63 לפקודה בצירוף התוספת הראשונה לה ותקנה 144 לתקנות התעבורה, התשכ"א-1961) והן לעניין התיוג המוסרי-חברתי. משמעות הדבר היא כי יש לצמצם את השימוש בעבירת ההפקרה לאותם מקרים בהם דבק פסול מוסרי-חברתי חמור בהתנהגותו של אדם המעורב בתאונה – מקרים בהם המעורב בתאונה אינו מגיש עזרה לנפגע התאונה כנדרש לפי סעיף 64א(ה) לפקודה. אכן, גם עבירות "פגע וברח" כרוכות בפסול מוסרי-חברתי. עזיבת מקום התאונה ואי-הזדהות עשויים לפגוע ביכולת של גורמי האכיפה לבצע חקירה יסודית ולמנוע עשיית צדק לנפגע התאונה ולקרובי משפחתו. אך פסול מוסרי-חברתי זה אינו שקול לפסול המוסרי-חברתי שבהפקרת אדם ללא הושטת עזרה. משמעות הדבר – ככל שתכלית העזרה מתגשמת במלואה, אין מקום להרשיע אדם אשר היה מעורב בתאונה בעבירת ההפקרה.

4. עמדה זו אף מתיישבת עם פסיקה קודמת. המקרה היחיד, למיטב ידיעתי, הדומה לענייננו, שבו אדם עמד בתכלית העזרה אך נמלט מזירת התאונה לאחר מכן, בית משפט זה זיכה אותו מעבירת ההפקרה (ראו: רע"פ 3306/98 חנעמי נ' מדינת ישראל (14.10.1998)). על אף שבפסק הדין בית משפט זה לא התייחס לתכליות המשנה, יש בו, ובהחלתו על ידי ערכאות נמוכות יותר (ע"פ 2163/07 טעת נ' מדינת ישראל, פסקה 2 (17.10.2007); ת"פ (מחוזי חי') 36777-07-14 מדינת ישראל נ' טרוק (27.3.2017) ת"פ (מחוזי י-ם) 14227-01-11 מדינת ישראל נ' רבינוביץ (4.1.2012)), כדי לחזק את העמדה כי תכלית העזרה – לחוד, ותכליות המשנה – לחוד.

5. הרחבת עבירת ההפקרה פוגעת בערך האקספרסיבי שלה ואף עשויה לפגוע בתכלית העזרה. ההרחבה פוגעת בערך האקספרסיבי של עבירת ההפקרה בכך שהיא מטשטשת את ההבחנה בינה לבין עבירות שמידת חומרתן פחותה. כפועל יוצא, מטשטשת ההבחנה בין התיוג המוסרי-חברתי השלילי של עבירת ההפקרה לבין התיוג המוסרי-חברתי השלילי של עבירות "פגע וברח". היא פוגעת בתכלית העזרה בכך שהיא פוגעת בתמריץ של אדם להגיש עזרה לנפגע. זאת, משום שהרחבת העבירה פוגעת בהרתעה השולית: מצטמצמת ההבחנה בין "תג המחיר" שנצמד לפעולה חמורה – הפקרת אדם מבלי להגיש עזרה – לבין "תג המחיר" שנצמד לפעולה חמורה פחות – הגשת עזרה ונטישת זירת התאונה לאחר מכן. על כך נאמר:

"If the offender will be executed for a minor assault and for a murder, there is no marginal deterrence to murder. If the thief has his hand cut off for taking five dollars, he had just as well take \$5,000." George J. Stigler, *The Optimum Enforcement of Laws*, 78 J. POL. ECON. 526, 527 (1970).

6. ההכרה בתכלית העזרה בתור התכלית העיקרית והיחידה של עבירת ההפקרה יוצרת מערך תמריצים אשר משרת אותה. הכרה זו מקדמת את תכלית העזרה בכך שהיא מאפשרת למעורב בתאונה "מרחב נסיגה" מאחריות, ובכך מונעת את הפגיעה בתמריץ שלו להימלט מבלי להגיש עזרה לנפגע התאונה. זאת, בעוד שקיימים הסדרים אחרים שנועדו להרתיע אדם המעורב בתאונה מלעזוב את זירת התאונה. הסדרים אלו קובעים "תג מחיר" נמוך יותר מאשר "תג המחיר" הקבוע לעבירת ההפקרה. בכך, הם נותנים ביטוי לעליונות תכלית העזרה בכלל ההסדרים הנוגעים לעבירות "פגע וברח". לכן, לעומת העמדה שהובעה בעניין שרעבי (ראו פסקאות 12-17), איני סבור כי תכליות המשנה משרתות את תכלית העזרה. משכך, איני סבור כי ראוי להרשיע אדם בעבירת ההפקרה כאשר אותו אדם הגשים את תכלית העזרה שבעבירת ההפקרה.

ש ו פ ט (בדימוס)

השופטת ע' ברון:

אני מצטרפת לחוות דעתו של חברי המשנה לנשיאה בדימוס השופט ניל הנדל, לדרך הילוכו ולתוצאה שאליה הגיע.

בתאונה קטלנית שאירעה בכביש 6 ביום 1.3.2016 נהרגה הילה מיכלי נחמן ז"ל למרבה הצער, כתוצאה מפגיעת רכבו של המערער בה. המערער לא הואשם בגרימת מותה. גם אין חולק כי המערער עצר במקום התאונה וכי בנסיבות המקרה אין טענה כלפיו כי לא פעל כנדרש בכל הנוגע לחובה לעמוד על תוצאות התאונה ולהזעיק עזרה שהן התכלית שבבסיס עבירה ההפקרה לאחר פגיעה (סעיף 64א לפקודת התעבורה).

עבירת ההפקרה היא עבירה התנהגותית. היא נועדה להטמיע מסר הרתעתי ולשרש תופעה מכוערת של פגיעה והפקרת הנפגע, תוך שימת דגש על ערך קדושת חיי האדם ושלמות גופו (ראו סעיף 12 לחוות דעתי ב-ע"פ 1964/20 אספה נ' מדינת ישראל

והאסמכתאות שם (12.8.2020)). מדובר בחובה מוסרית מהמדרגה הראשונה ובהתאם הענישה המחמירה שלצד עבירת ההפקרה.

למערער לא יוחסה הפרה של חובה זו. אף על פי כן הועמד לדין והורשע בעבירת ההפקרה, אך מן הטעם שעזב את המקום בלא שהזדהה בפני חוקרי המשטרה שהגיעו לזירת התאונה ולא יידע אותם כי הוא זה שנהג ברכב הפוגע. אלא שלא נמצא כל עוגן בלשון עבירת ההפקרה שבסעיף 64א לפקודה, לחובה עצמאית של נאשם ליידע את גופי החקירה בדבר פרטי התאונה ומעורבותו בה – לא בלשון ההוראה, לא בדברי ההסבר לה ולא בתכלית שביסודה כפי שהיטיב לבאר השופט הנדל. לא ניתן לקרוא לתוך העבירה כנוסחה את שאין בה. כך לפי כללי הפרשנות הידועים, ולדברים נודע משנה תוקף משעה שמדובר בדין הפלילי ולא בכדי חוק העונשין המונה מאות סעיפים פותח באמירה כי "אין עבירה ואין עונש עליה אלא אם כן נקבעו בחוק או על-פיו" (סעיף 1 לחוק). ככל שתכלית הושטת העזרה וההצלה מתממשת, לא מתקיימת אפוא עבירה של הפקרה.

ויודגש, כי אין בכל האמור מעלה כדי להמעיט מן החובות המעוגנות בתקנה 144 לתקנות התעבורה שאותן הפר המערער – עזיבת זירת התאונה בלא שקיבל רשות משוטר לעשות כן ובלא שמסר לאף גורם במקום את פרטיו. אך בדרגת חומרתן חובות אלה אינן מגיעות לכדי חומרת עבירת ההפקרה והענישה שבצידה, כפי שביאר חברי השופט ג'ורג' קרא. על אלה שומה על המערער ליתן את הדין והוא יורשע בביצוען תחת עבירת ההפקרה שממנה הוא יזוכה. זאת נוסף על העבירות של שיבוש מהלכי משפט והשמדת ראיה שבביצוען הורשע, ובנוגע אליהן הערעור יידחה.

ש ו פ ט ת

אשר על כן, הוחלט כאמור בפסק דינו של המשנה לנשיאה (בדימוס) נ' הנדל.

ניתן היום, כ"ב בתמוז התשפ"ב (21.7.2022).

ש ו פ ט

ש ו פ ט ת

המשנה לנשיאה (בדימוס)

